

TEK PARTİ DÖNEMİNDE ANKARA VİLAYETİ: TEFTİŞ RAPORLARINA GÖRE SOSYAL, SİYASİ, İKTİSADİ VE KÜLTÜREL YAPI (1939–1945)

ANKARA PROVINCE IN THE SINGLE-PARTY ERA: INSPECTION REPORTS ON SOCIAL, POLITICAL, ECONOMIC, AND CULTURAL STRUCTURES (1939–1945)

Handan HAYKIR*

Geliş Tarihi/Received:10.09.2025

Kabul Tarihi/Accepted:04.11.2025

HAYKIR, Handan, (2026), "Tek Parti Döneminde Ankara Vilayeti: Teftiş Raporlarına Göre Sosyal, Siyasal, İktisadi ve Kültürel Yapı (1939–1945)", Belgî Dergisi, S.31, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2026/I, ss. 167-194, (DOI: 10.33431/belgi.1781213)

Öz

Bu makale, 1939–1945 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi müfettişleri ve Ankara milletvekilleri tarafından hazırlanan teftiş raporlarına dayanarak Ankara Vilayeti ve kazalarının siyasi, sosyal, ekonomik, adli, eğitim ve kültürel yapısını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın amacı, devletin modernleşme politikalarının yerel yansımalarını, halkın rejime bakışını, kurumsal işleyişin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymaktır. Yöntem olarak teftiş raporları sistematik biçimde analiz edilmiş ve veriler farklı alanlar (siyaset, eğitim, sağlık, tarım, bayındırlık ve kültür) özelinde değerlendirilmiştir. Raporlarda parti teşkilatlarının örgütlenme biçimi, idari heyetlerin işleyişi ve halkın rejime bağlılığı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Halkevleri ve Halkodaları kültürel katılımı artırmayı hedeflemiş, kurslar, konferanslar ve kütüphane faaliyetleriyle toplumsal aydınlanmaya katkıda bulunmuştur. Ancak bina ve bütçe yetersizlikleri etkinliği sınırlamış, yetkililer çeşitli destekler sağlayarak çalışmaların sürdürülmesini sağlamıştır. Sağlık alanında sıtma ve diğer salgın hastalıklar ön plana çıkmış, merkezi yönetim ilaç gönderimi, sağlık personeli görevlendirmesi, bataklıkların kurutulması ve köylerde altyapının güçlendirilmesi gibi önlemler almıştır. Eğitimde öğretmen ve okul eksikliği ciddi bir sorun iken, Köy Enstitüleri ve eğitim kursları sağlanan destekle yerel eğitim imkânlarını geliştirmede önemli rol oynamıştır. Tarımsal üretimde küçük çiftçilerin borç ve ekipman eksiklikleri belirleyici olmuş, merkezi yönetim tohum, kredi ve sulama projeleri ile üretimi teşvik etmiş, köylülerin ekonomik durumunu iyileştirmeye çalışmıştır. Savaş ekonomisinin yol açtığı karaborsa ve stokçuluk sorunlarına karşı fiyat kontrolü ve dağıtım mekanizmalarıyla müdahale edilmiştir. Adalet ve idari işleyişte personel eksikliği ve davaların uzun sürmesi gözlenmiş, yetkililer çözüm için görevlendirmeler yapmıştır. Çalışma, teftiş raporlarını hem sorunlar hem de çözüm ve destek çabaları bağlamında analiz ederek Ankara’da devlet-toplum ilişkilerini ve modernleşme politikalarının yerel etkilerini ortaya koymakta, tek parti döneminin merkezi yönetim işleyişini göstererek dönemin siyasal, toplumsal ve kültürel dönüşümünü açık biçimde yansıtan önemli bir birincil kaynak sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Tek Parti Dönemi, Ankara, CHP, Teftiş Raporları, II. Dünya Savaşı.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, handanhaykir@hotmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-7302-8141>).

Abstract

This study examines the political, social, economic, judicial, educational, and cultural structures of Ankara Province and its districts between 1939 and 1945, based on inspection reports prepared by Republican People's Party inspectors and Ankara deputies. The study aims to reveal local reflections of state modernization policies, the population's perception of the regime, and the strengths and weaknesses of institutional functioning. Primary inspection reports were systematically analyzed, and data were evaluated across sectors, including politics, education, health, agriculture, public works, and culture. The reports detail party organization, administrative operations, and the population's loyalty to the regime. Halkevleri and Halkodaları aimed to enhance cultural participation through courses, conferences, and library activities, contributing to social enlightenment; however, limited infrastructure and budgets constrained their effectiveness, prompting authorities to provide supplementary support. In health, malaria and other epidemics were major concerns, and central authorities responded with medicine distribution, personnel deployment, swamp drainage, and village infrastructure improvements. Teacher and school shortages posed significant challenges in education, yet Village Institutes and instructor courses played a critical role in expanding local educational opportunities. Agricultural production was affected by smallholders' debts and lack of equipment, while state-led initiatives in seeds, credit, and irrigation aimed to boost productivity. Wartime economic challenges, including black markets and hoarding, were addressed through price control and distribution mechanisms. Deficiencies in personnel and prolonged judicial cases prompted administrative interventions. This study demonstrates how inspection reports provide a comprehensive analysis of state-society relations and local outcomes of modernization policies, offering a valuable primary source that reflects administrative functioning during the single-party period and the political, social, and cultural transformations of the era.

Keywords: *Single-Party Era, Ankara, CHP, Inspection Reports, Second World War.*

Giriş

1939–1945 yılları, Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşüm sürecinde kritik bir dönemektir. Bu yıllar, hem II. Dünya Savaşı’nın yarattığı olağanüstü koşulların yönetilmesi hem de tek parti rejiminin kurumsallaştırılması açısından önem taşımaktadır. Ankara, bu süreçte yalnızca ülkenin idari merkezi değil, aynı zamanda tek parti yönetiminin uygulama sahası, rejimin kökleştiği ve toplumsal hayatın yeniden biçimlendiği bir laboratuvar işlevi görmüştür¹. Devletin, yerel yönetimlerden siyasi teşkilatlara, eğitimden adalet sistemine kadar tüm kurumsal yapısı, merkezi otoritenin sıkı denetimi altında yeniden şekillendirilmiştir. Dolayısıyla Ankara’nın siyasi, sosyal ve kültürel yapısını incelemek, hem tek parti rejiminin işleyiş mantığını hem de Cumhuriyet’in ilk yıllarında modernleşme anlayışının topluma yansımalarını anlamak bakımından büyük önem taşımaktadır².

Cumhuriyet’in ilanından 1945’e kadar geçen süreç, Türkiye’nin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümünde belirleyici bir dönem olmuştur. 1923–1945 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), ülkenin tek yasal siyasi partisi olarak hem siyasal hem de toplumsal yaşamı yönlendirmiş, merkezi otoriteyi güçlendirmiştir. Parti, kazalardan merkeze uzanan örgütlenmesi sayesinde devlet kurumlarıyla bütünleşmiş, eğitim, sağlık, altyapı ve hukuk alanlarında modernleşme politikalarının uygulanmasında etkili bir rol oynamıştır. Halkevleri ve gençlik teşkilatları, rejimin kültürel ve toplumsal politikalarının halka ulaştırılmasında önemli araçlar olarak değerlendirilmiştir. Tek parti döneminde CHP, toplumsal dönüşümü hızlandırmak, ulusal birliği güçlendirmek ve devletin ideolojik yönelimlerini halka aktarmak amacıyla hem merkezde hem de kazalardaki örgütlenmeleri sıkı biçimde denetlemiştir. Bu yolla, teşkilatların işleyiş ve halkla ilişkiler düzenli olarak incelenmiş, elde edilen bulgular raporlar halinde merkeze iletilmiştir. Böylece CHP, yalnızca siyasi hayatı değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel alanları da yönlendiren temel bir güç haline gelmiştir³.

Tek parti döneminde, özellikle 1930’lu yıllardan çok partili hayata geçiş sürecine kadar, merkezi otoritenin taşradaki gelişmeleri ve parti teşkilatlarının işleyişlerini yakından takip edebilmek amacıyla, CHP tarafından Parti Müfettişlik Teşkilatı kurulmuştur. 1931 tarihli CHP Nizamnamesinde, teftiş işinin Umumi İdare Heyeti üyeleri tarafından yapılabileceği gibi, milletvekilleri veya diğer parti mensupları tarafından da gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir. Bu düzenleme ile birlikte, taşra teşkilatlarının denetimi partinin kurumsal yapısının önemli bir unsuru haline gelmiştir. 1935 yılında Recep Peker Hükümeti tarafından, parti müfettişi olarak görevlendirilen milletvekilleriyle ilgili olarak “Cumhuriyet Halk Partisi Teftiş Bölgeleri ve Teftiş İşlerini Yürütme Planı” hazırlanmıştır. Bu plana göre Parti Umumi İdare Heyeti, ülkeyi 23 vilayeti kapsayan yedi teftiş bölgesine ayırmış ve bu bölgelerde milletvekillerini müfettiş olarak görevlendirmiştir⁴. Müfettişlerden denetimler sırasında özellikle, il teşkilatlarının parti ilkelerini halka aktarma düzeyi, teşkilatların tüzüğe uygun işleyiş, parti görevlileri ile devlet memurları arasındaki ilişkiler, halkın partiye ve yöneticilere yönelik tutumu, halkevlerinin faaliyetleri, gençlik çalışmaları ve mali işlerin yürütülüşü gibi konuları incelemeleri beklenmiştir. Bu kapsam, müfettişlik teşkilatının yalnızca parti faaliyetlerini değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel alanları da denetleyen geniş bir mekanizma olarak tasarlandığını göstermektedir⁵.

¹ Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İstanbul İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 25.

² Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alagon, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s. 210.

³ Geniş bilgi için bkz. Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayınları, İstanbul 2012, s. 81-93.

⁴ Hakan Tuncer, *Cumhuriyet Halk Partisi Müfettiş Raporlarında Türkiye: 1930–1945*, İmge Kitabevi, Ankara 2013, s. 22.

⁵ Murat Metinsoy, “Erken Cumhuriyet Döneminde Mebusların İntihap Dairesi ve Teftiş Bölgesi Raporları”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S.3, Bahar 2006, s.103.

Müfettişlik faaliyetleri sonucunda hazırlanan raporlar, tek parti yönetiminin işleyişini anlamak açısından birincil kaynak niteliği taşımaktadır. Raporlarda devletin taşradaki uygulamaları analiz edilmiş, sorunlar ortaya konmuş ve çözüm önerileri geliştirilmiştir. Böylece teftiş raporları, hem CHP'nin merkezîyetçi yapısını hem de erken Cumhuriyet döneminde modernleşme çabalarının yereldeki yansımalarını belgeleyen önemli kayıtlar haline gelmiştir⁶.

Hazırlanan raporlar içeriklerine göre üç ana grupta değerlendirilmektedir. İlk olarak, Vilayet İdare Heyeti raporları, CHP Genel Sekreterliği'nin hazırladığı standart sorulara verilen cevaplar doğrultusunda ve altı aylık periyotlarla düzenlenmiştir. Bu raporlar, esas itibarıyla parti faaliyetlerine dair bilgiler içermektedir. İkinci grubu, parti müfettişleri tarafından görev bölgelerinde gerçekleştirilen incelemeler sonucunda hazırlanan raporlar oluşturmaktadır. Bu belgeler, teşkilatların işleyişinden halkın hükümete bakışına kadar çok yönlü tespitler sunmaları bakımından daha kapsamlı bir nitelik taşımaktadır. Üçüncü grup ise milletvekili raporlarıdır. Milletvekilleri tarafından seçim bölgelerinde hazırlanarak Genel Sekreterliğe sunulan bu raporlar, yalnızca parti faaliyetleriyle sınırlı kalmamış, Halkevleri, sosyal yardım kuruluşları, eğitim, sağlık, ekonomi, bayındırlık, imar ve iskân gibi alanlarda da gözlem ve öneriler içermiştir⁷.

Hazırlanan belgeler, ilgili bakanlıklara iletilmekte, bir nüshası da parti müfettişlerine gönderilmektedir. Böylece raporlarda yer alan tespitlerin, şikâyetlerin ve taleplerin takibi mümkün olmuştur. Sonuç olarak, 1939–1945 döneminde hazırlanan raporlar, hem merkezi otoritenin taşra üzerindeki denetimini pekiştirmiş hem de devlet-toplum ilişkilerinin işleyişine dair ayrıntılı veriler sunarak dönemin siyasal ve toplumsal yapısının anlaşılmasında temel kaynaklardan biri olmuştur⁸.

Bu çalışma, tek parti döneminde, parti teşkilatı ve devlet yetkililerince hazırlanan teftiş raporlarını temel alarak, 1939-1945 yılları arasında Ankara Vilayeti'nin sosyal, siyasal, ekonomik, adli, eğitim ve kültürel yapısını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu sayede, tek parti rejiminin merkez ile yerel yönetimler arasındaki ilişkiyi nasıl kurduğu ve devlet-toplum etkileşiminin nasıl işlediği raporlar ışığında ortaya konulacaktır. Aynı zamanda, bu dönemde Ankara Vilayeti'nin modernleşme sürecindeki rolü ve toplumsal yapısı incelenerek, Cumhuriyet'in erken döneminde devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin genel çerçevesi ortaya konacaktır.

A. Teftiş Raporlarında Ankara Vilayeti'nin Parti Teşkilatı ve Faaliyetleri (1939–1945)

Tek parti döneminde Ankara ve çevresinde yapılan teftişler, hem CHP teşkilatlarının işleyişini hem de yerel yönetiminde karşılaşılan sorunları ayrıntılı biçimde ortaya koymuştur. Hazırlanan raporlar, bu dönemdeki örgütsel yapıyı, yöneticilerin halkla ilişkilerini ve idari aksaklıkları belgelemektedir. Bu raporlardan biri, CHP Ankara Bölgesi Müfettişi ve Amasya Milletvekili Esat Uras tarafından 9 Temmuz 1940 tarihinde hazırlanmıştır. Raporda, Ankara'daki parti örgütlerinin durumu ile teşkilat mensuplarının halka karşı tutumları ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Halkın rejime, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye, Hükümete ve Partiyeye güçlü bir bağlılık gösterdiği, vatandaşların yürütülen siyaseti ülke için en uygun yönetim biçimi olarak gördükleri ifade edilmiştir. Başvekil'in radyo konuşmalarının da halk

⁶ Cemil Koçak, *CHP ve Taşra 1930-1950 Akdeniz Bölgesi*, C. 1, Alfa Yayınları, İstanbul, Mayıs 2019, s. 15-16.

⁷ Handan Haykır, "7. Dönem Hatay Milletvekillerinin Tespit Ettiği Hatay İli Sorunları ve Çözüm Çalışmaları", *Büyük Zaferin Anısına Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Üzerine Değerlendirmeler*, Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2022, s. 109.

⁸ Mehmet Karayaman, "1935-1950 Yılları arasında Kaleme Alınan CHP Parti Müfettiş Raporlarının Yerel Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi: Batı Anadolu Örneği" *XVIII. Türk Tarih Kongresi 1-5 Ekim 2018 Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022, s. 434.

üzerinde olumlu bir etki bıraktığı ve moral düzeyini yükselttiği vurgulanmıştır. Teftişler sırasında rejim aleyhine propaganda yapan herhangi bir kişiye rastlanmadığı, halkın rejimi benimseyip avantajlarını bizzat deneyimlediği için aleyhte söylemlere itibar etmeyeceği, buna rağmen muhalif girişimlerin kontrol altında tutulduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, Kızılcahamam'da komünistlikten mahkûm edilmiş ve ihtiyat zabıtlığından çıkarılmış, Yusuf Kemal, Mehmet ve Mehmet Adil adlarını kullanan bir arzuhalcinin hükümet ve parti görevlileri tarafından gözetim altında tutulduğu aktarılmıştır. Yine aynı raporda, parti üyelerinin düzenlediği bilgilendirme konferansları ve toplantıların halk üzerinde tesirli olduğu, Vilayet dâhilinde yapılan kongrelerin nizamname hükümlerine uygun şekilde gerçekleştirildiği, başlarda çekingen davranan vatandaşların, biraz teşvik edildikten sonra istek ve dileklerini rahatlıkla ifade ettikleri, bu kongrelerin hem delegeler hem de hükümet memurları üzerinde önemli etkiler bıraktığı ve halk ile parti üyelerinin bu toplantılarda kaynaştığı bilgisi verilmiştir⁹.

Benzer şekilde, Ankara Mebusu Rukiye Belkıs Baykan'ın 18 Nisan 1940 tarihli teftiş raporu da parti teşkilatlarının halk üzerindeki etkisine dair önemli gözlemler içermektedir. Raporda, Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Kızılcahamam ve Çubuk kazalarındaki parti teşkilatlarının durumu ve bu teşkilatların halk üzerindeki etkileri değerlendirilmiş, incelenen bölgelerde, teşkilatlarla doğrudan temas kurulduğu ve yapılan gözlemler sonucu, parti başkanları ve üyelerinin görevlerine bağlılık göstererek aktif biçimde çalıştıkları ifade edilmiştir. Vilayet düzeyindeki yöneticilerin halkın güvenini kazanarak siyasi ve sosyal bir çevre oluşturmayı başardıkları, çeşitli imkânsızlıklara rağmen kararlılıkla faaliyetlerini sürdürdükleri, hatta hafta sonlarını dahi teşkilat çalışmalarına ayırdıkları vurgulanmıştır. Ayrıca, kaza kaymakamları ve memurlarının da benzer bir gayret içerisinde oldukları, halkın ihtiyaç ve sorunlarıyla ilgilendikleri ve parti teşkilatlarıyla uyum içinde hareket ettikleri belirtilmiştir¹⁰.

Teftiş raporlarında genel olarak parti yetkilileri arasında samimiyet ve güvenin hâkim olduğu görülsede bazı istisnai durumlar da dikkat çekmektedir. 1941 tarihli raporda, kimi parti görevlilerinin teşkilat çalışmalarına katkı sunmadığı, sorumluluklarını yerine getirmediği ve zaman zaman diğer üyelerle anlaşmazlığa düştüğü ifade edilmiştir. Örneğin, Şereflikoçhisar kazası idare heyeti içinde gruplaşmaların oluştuğu, karşılıklı güvensizlik nedeniyle işlerin düzenli şekilde yürütülemediği belirtilmiştir. Benzer şekilde, Kızılcahamam kazası idare heyeti üyelerinden Etem Sonel'in diğer üyeler tarafından sevilmediği ve istenmediği, bu yüzden hakkında yeterli bilgi bulunmadığı aktarılmış, partinin bu tür durumlarda daha dikkatli olması gerektiği vurgulanmıştır¹¹.

Bu raporlarda yalnızca üyeler arasındaki ilişkiler değil, aynı zamanda teşkilatın kurumsal işleyişine dair aksaklıklar da ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Nitekim Esat Uras'ın 23 Haziran 1941 tarihinde Genel Sekreterliğe sunduğu 1940–1941 yılı ikinci teftiş raporunda, Kalecik kazası idare heyeti üyelerinden eski Parti Reisi ve Maarif Memuru Haydar Batman ile öğretmen Halid'in seçimlerden bu yana toplantılara katılmadığı kaydedilmiş, haklarında nizamname hükümlerinin uygulanması ve yerlerine yedek üyelerin alınmasının uygun olacağı vurgulanmıştır. Raporun devamında, birçok nahiye de parti teşkilatının neredeyse hiç işlememekte olduğu, Ankara merkez, Çankaya, Kalecik, Beypazarı'nın bazı nahiyeleri, Keskin'in birkaç köyü ve Ayaş dışında kalan bölgelerde teşkilatın adeta yok hükmünde bulunduğu aktarılmıştır. Bu nedenle ilçe ve vilayet idare heyetlerinin daha etkin biçimde çalışarak düzenli nahiye teşkilatları kurmaları gerektiği öne çıkarılmıştır. Ayrıca, nahiyelerin çoğunda kayıt ve hesap defterinin bulunmadığı, mevcut defterlerin ise gerekli tasfiyeden geçirilmediği için güvenilir olmadığı, mükerrer yazımların, ölenlerin ve başka

⁹ BCA, 490.01/617.21.1. s. 7, 14.

¹⁰ BCA, 490.01/617.21.1. s. 56-57.

¹¹ BCA 490.01/617.21.1. s. 16.

yerlere taşınanların kayıtlardan düşülmemesinin sicillerin sağlıklı tutulmasını engellediği bildirilmiştir¹².

Yine 1942 raporunda, bazı kazalarda, Parti İdare Heyeti Başkanlığı görevini yürüten kişilerin, aynı zamanda belediye ve çeşitli sosyal kurumların başkanlıklarını da üstlendikleri tespitinde bulunulmuş. Bu durumun, söz konusu kişilerin çalışma gücü ve yeteneklerinin dağılmasına neden olduğu, iyi niyetli bir şekilde çalışıyor olmalarına rağmen, beklenen düzeyde başarı elde edemedikleri şeklinde yorumlanmış ve CHP Nizamnamesinin 162. maddesinde, parti teşkilatında görev alanların yerel kurumlarda birden fazla görev üstlenmelerinin yasak olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede, özellikle belediye başkanlığı gibi yoğun mesai gerektiren önemli görevleri de üstlenen Parti İdare Heyeti başkanlarının, parti içerisindeki faaliyetlerini yeterli ölçüde sürdüremedikleri görülmüştür. Ayrıca bu uygulamanın, ilgili siyasi ve sosyal kurumlarda görev alabilecek donanıma sahip, inançlı, idealist ve yetiştirilmesi gereken gençlerin önünü tıkadığı ve bu potansiyelin yeterince değerlendirilemediği ifade edilmiş ve bu duruma bir çözüm bulunması istenmiştir¹³.

2 Kasım 1942 tarihli raporda da kazalardaki idari heyetlerin toplantı ve faaliyetlerinin düzenli olduğu, fakat nahiyelerde durumun tam tersi olduğu, nahiyelerin ihmal edildiği, toplantıların yapılmadığı ve defterlerin muntazam tutulmadığı belirtilmiştir. Ayrıca bazı kazalarda ve nahiyelerde, azalardan alınan yardım paralarının tahsil edilmediği ya da toplanan paralarda usulsüzlük yapıldığı tespit edilerek, bu konuda acilen önlem alınması istenmiştir¹⁴.

1943 yılında Ankara Milletvekilleri Mebrure Aksolay, Nihat Anılımış, Rukiye Belkis Baykan, Arif Baytın, Hıfız Oğuz Bekata, Raşit Börekçi, Arif Çubuk, Fevzi Daldal, Muammer Eriş, Mihal Kayakoğlu, Halil Naci Mihçioğlu, Ziya Yörük tarafından merkez ve ilçelerde yapılan teftişlerde, Ankara'nın sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel durumu hakkında raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlarda öncelikli olarak parti teşkilatının faaliyetlerine yer verilmiştir. Milletvekilleri tarafından CHP Genel Sekreterliğine sunulan 23 Kasım 1943 tarihli raporda, Ankara Vilayetinde parti işlerinin Kalecik, Polatlı ve Ayaş dışındaki dokuz kazanın, tecrübeli ve halkın güvendiği idare teşkilâtı tarafından yürütüldüğü, teşkilat üyelerinin tüm güçleriyle bu göreve kendilerini vakfettikleri belirtilmiştir. Ancak diğer üç kazada bu görevi yerine getirecek yetkin ve yetenekli başkanların olmadığı, iyi olanların ya başka yerlere tayin edildiği ya da farklı işlerle meşgul oldukları için teşkilata zaman ayıramadıkları bildirilmiştir. Ayrıca kazaların tamamında parti işlerinin ağırlığının başkanların üzerinde toplandığı, bu nedenle başkanlık görevlerinin muktedir kişilere verilmesi gerektiği tavsiyesinde bulunulmuştur¹⁵.

B. Ankara Vilayetinin Kültür Yapısı: Halkevleri, Halkodaları ve Toplumsal Katılım

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasının ardından büyük bir yıkım yaşamış olan Osmanlı Devleti'nin yerini alan Cumhuriyet rejimi, hem iç hem de dış politikada yoğun diplomatik mücadeleler yürütmeyi gerekli kılmıştır. Bu süreç, yeni devletin muasır medeniyetler seviyesine ulaşması bilinciyle şekillendirilmiş ve önemli adımların atılmasını zorunlu kılmıştır. Cumhuriyet rejimini sağlam temeller üzerine oturtmak ve halk tarafından benimsenmesini sağlamak, devletin temel hedefleri arasında ön plana çıkmış, bu doğrultuda sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda köklü inkılapların gerçekleştirilmesi gündeme gelmiştir. Ancak ülkenin mevcut koşulları, bu sürecin uygulanmasını güçleştirmiştir; halkın çoğunluğunun rejim hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması, düşük okuryazarlık oranı ve inkılapların hedeflerini halka aktaracak iletişim araçlarının sınırlı oluşu, devlet-toplum ilişkilerinde belirli boşlukların oluşmasına yol

¹² BCA 490.01/617.22.1. s. 19.

¹³ BCA 490.01/271.1084.2. s. 9.

¹⁴ BCA 490.01/1573.403.1. s. 20.

¹⁵ BCA 490.01/618.25.1. s. 109.

açmıştır. Bu çerçevede, CHP ile koordineli çalışarak vatandaş ile devlet arasındaki bağı güçlendirecek, halkı aydın kesimle bütünleştirecek ve reformları etkin biçimde halka anlatacak kurumların oluşturulması gerekliliği ön plana çıkmıştır. Bu ihtiyaç doğrultusunda atılan en önemli adımlardan biri, Halkevlerinin açılması olmuştur. Halkevleri, yeni rejimin halka benimsetilmesi, devlet ile toplum arasındaki bütünleşmenin sağlanması, halkın çağdaş dünya görüşü doğrultusunda eğitilmesi, modern bir zihniyete kavuşturulması, inkılâpların yerleşmesi, kadınların toplumsal hayatta daha aktif rol alması ve gençlerin sağlıklı bireyler olarak geleceğe hazırlanması gibi çok yönlü hedefleri üstlenmiştir. Yapılan hazırlıkların ardından, 19 Şubat 1932'de Ankara, Afyon, Aydın, Bursa, Bolu, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya ve Samsun olmak üzere 14 merkezde Halkevleri açılmış; aynı yılın Haziran ayında bu sayı 34'e yükselmiştir¹⁶.

Ankara Halkevi, açılan ilk halkevlerinden biri olup, merkezi konumu nedeniyle diğer halkevlerinin de merkezi işlevini üstlenmiştir. Ankara Halkevinde, Dil, Tarih ve Edebiyat, Ar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Müze ve Sergi olmak üzere dokuz faaliyet kolu yer almıştır. Bu faaliyetler, büyük ölçüde parti müfettişleri ve Ankara milletvekilleri tarafından denetlenmiş ve raporlar halinde CHP Genel Sekreterliği'ne sunulmuştur¹⁷.

25 Şubat 1940 tarihli raporda, Halkevlerinin her türlü maddi sıkıntıya ve fiziki yetersizliğe rağmen etkin biçimde faaliyet yürüttüğü, halkın ihtiyaçlarına cevap verecek programları sürdürdüğü belirtilmektedir. Raporlar, bu duruma özellikle dikkat çekmektedir. Halkın ilmi konulara genel ilgisizliği dikkat çekerken, kütüphanelere, sazlı sözlü eğlencelere ve sağlık, ziraat ile mahalli işlerle ilgili konferanslara yoğun rağbet gösterdiği aktarılmıştır. Öte yandan, kazaların hiçbirinde gazete veya dergi çıkarılmadığı bilgisi, yerel basının sınırlılığını ortaya koymaktadır. Raporda, yurttan ve dünyada yaşanan gelişmelerden haberdar olma ihtiyacının ve özellikle II. Dünya Savaşı hakkındaki bilgilerin yakından takip edilmesinin önemli bir toplumsal talep olduğu vurgulanmış, bu çerçevede açılan her Halkevi ve Halkodalarına birer küçük radyo gönderilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bulgular, devletin halkı bilgilendirme ve eğitim aracılığıyla modernleşme çabalarını sürdürme kararlılığını yansıtan örneklerdendir. Bu değerlendirmeler, dönemin yönetim anlayışının toplumsal katılım ve halkın eğitime verdiği önemi gözler önüne sermektedir. Ayrıca raporlarda, eğitim ve kültürel faaliyetlerin yerel eksiklikleri gidermedeki rolü vurgulanmakta ve Halkevlerinin, kırsalda bile etkili bir sosyal-dönüşüm aracı olarak işlev gördüğü kaydedilmektedir. Bu durum, raporların sıkça üzerinde durduğu bir husus olup, belgelerde geniş yer bulmaktadır ve toplumsal eğitim politikalarının uygulamadaki başarısını göstermesi açısından önem taşır¹⁸.

1941 yılında Ankara Bölge Müfettişi Esat Uraz tarafından hazırlanan raporda, Halkevleri ve Halkodalarının bölge halkı üzerindeki etkileri kapsamlı biçimde değerlendirilmiştir; raporlar, bu kurumların halkın hükümete ve partiye bağlılığını güçlendirmedeki rolüne özellikle dikkat çekmektedir. Halkevlerinin radyo yayınları ve gazeteler aracılığıyla aydınlatıcı ve eğitici faaliyetler yürüttüğü belirtilmiş, bununla birlikte kitap okuma alışkanlığının zayıf olduğu ve mevcut kitapların köylülerin ilgisini çekmediği tespit edilmiştir; bu çerçevede, köylünün anlayabileceği türden kitapların gönderilmesinin daha faydalı olacağı vurgulanmıştır. Faaliyetlerin sürdürülebileceği uygun binaların eksikliği, 1941 yılı raporunda da ön plana çıkarılmış, Keskin Halkevi çevresinde olumlu etkiler bırakırken, Beypazarı Halkevi düzenli binasına rağmen yeterince etkin çalışmamaktadır

¹⁶ Özdemir ve Akdaş, a.g.m., s. 247.

¹⁷ Veysel Hasar, "Ankara Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1938)", *Akademik Bakış*, C. 17, S. 34, 2024, s. 155.

¹⁸ BCA, 490.01/617.21.1. s. 98.

denmiştir. Ayaş, Kızılcahamam, Nallıhan, Çubuk ve Haymana Halkodalarının konumları uygun bulunmuş, ancak Polatlı ve Kalecik Halkodalarının toplantı ve okuma salonları için elverişli binalara sahip olmadığı aktarılmıştır. Şereflikoçhisar Halkevi'nin belediye binasında faaliyet göstermesi yetersiz bulunmuş, Gündül'de ise halkın kendi imkânlarıyla yaptığı bina övgüyle anılmış, ancak tamamlanması için destek gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca raporlarda, Halkevleri ve Halkodalarının yalnızca aydınlara mahsus mekânlar olmaması gerektiği, halkın daha geniş katılımını sağlamak için "halk günleri" düzenlenmesinin faydalı olacağı dile getirilmiş, genel olarak kurumların faaliyetlerinin düzenli olduğu, ancak bina eksiklikleri ve yetersiz bütçenin önemli sorunlar olarak öne çıktığı belirtilmiştir. Bu değerlendirmeler, dönemin yerel eğitim ve kültürel politika uygulamalarının hem başarılarını hem de yapısal sınırlılıklarını gözler önüne sermektedir¹⁹.

Ayrıca raporda, Köy Enstitüsü'nden mezun olan genç öğretmenlerle, görev yaptıkları köylerde inşa edilen yeni okul binalarında görüşmeler gerçekleştirildiği, gözlemler sonucunda, bu gençlerin inkılâpçı düşünceye sahip oldukları ve bulundukları çevreye kıyasla oldukça aydın bireyler oldukları belirtilmiştir. Bu sebeple, söz konusu öğretmenlerin Parti teşkilatında, özellikle de Halkodaları bünyesinde görevlendirilerek rejime kazandırılmalarının büyük önem arz ettiği bildirilmiştir²⁰.

28 Ekim 1942 tarihli raporda da Ankara milletvekilleri Ahmet Ulus, Arif Baytın ve Fevzi Daldal'ın Halkevleri ve Halkodalarına dair gözlemleri yer almaktadır. Rapora göre, kasabadaki Halkodası, aydınlara sürekli uğrak yeri olup, aynı zamanda fikir alışverişinin ve toplantıların yapıldığı tek merkez konumundadır. Kaymakam, parti yöneticileri ve oda başkanlarının talimatları doğrultusunda kütüphane, spor ve köycülük kolları düzenlenmiş, toplantılar gerçekleştirilmiş ve diğer faaliyetlerde büyük gayret ve fedakârlık gösterilmiştir. Bu nedenle, Halkodasının yürüttüğü faydalı çalışmaların başarıya ulaşması için partiden ve Halkodaları tertibinden maddi desteğin esirgenmemesi gerektiği vurgulanmıştır²¹.

Ankara milletvekillerinin 1943 yılında gerçekleştirdikleri teftiş gezileri sonucunda hazırlanan 23 Kasım 1943 tarihli raporda ise en önemli tespitler bina yetersizliği ve Merkezden istenen maddi destekler olmuştur. Raporda, Keskin, Beypazarı, Bala ve Nallıhan Halkodalarında önemli faaliyetler yürütüldüğü belirtilmiş, özellikle Bala Halkodasında, idare amirinin çevresine topladığı aydın kişilerle birlikte faydalı çalışmalar yaptığı ve önceki yıllara kıyasla büyük bir gelişme kaydedildiği ifade edilmiştir. Merkezden nakdi yardım gönderilen Bala'da büyük bir Halkevi binası inşa edilmesi hâlinde, farklı etnik grupların bir arada yaşadığı bu bölgede milli bir kültür merkezinin gelişiminin son derece olumlu sonuçlar doğuracağı vurgulanmıştır. Keskin'de ise uygun bir bina bulunmadığı için özellikle Ar ve Spor şubeleri açılmamıştır. Çerkes Kazası'nda Halkevi belediye binasında faaliyet göstermekte olup, bu yetersizlik nedeniyle acilen yeni bir binaya ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Ayrıca bazı nahiye ve köylerde vatandaşların Halkodaları açmak amacıyla arazi bağışladıkları ve kendi imkânlarıyla inşaat başlattıkları görülmüş, ancak bu girişimlerin yetersiz kalması nedeniyle Genel Sekreterlikten maddi destek istenmiştir²².

Hemen her raporda gündeme getirilen maddi destek talepleri üzerine, CHP Genel Sekreterliği tarafından İl İdare Kurulu Başkanlığına bir yazı gönderilmiştir. 4 Nisan 1945 tarihli yazıda, Halkevleri ve Halkodalarının bütün ihtiyaçlarıyla merkeze bağlanmasının, bu kurumların kuruluş felsefesine uygun olmadığı vurgulanmıştır. Söz konusu kültür yuvalarının kuruluşları, işleyişleri, ihtiyaçları ve mali kaynaklarıyla bulundukları yerin öz

¹⁹ BCA 490.01/994.843.2. s. 20.

²⁰ BCA 490.01/994.843.2. s. 2.

²¹ BCA 490.01.617.23.1. s. 66.

²² BCA 490.01/618.25.1. s. 109.

malı olduğu belirtilmiş, herkesin merkezden destek beklemesinin doğru bir yaklaşım olmadığı ifade edilmiştir. Halkevleri ve Halkodalarının ana düşüncesinin, yaşama ve gelişme koşullarını bulundukları çevreden almaları olduğu hatırlatılmış ve bu nedenle illerdeki Halkevleri ile Halkodalarının çalışma düzenlerinin bu prensibe göre şekillendirilmesi gerektiği dile getirilmiştir²³.

C. Ankara Vilayetinin Sosyal, Kültürel Ve İktisadi Durumu (1939-1945)

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne sunulan teftiş raporları, Ankara'nın merkez ve kazalarında yaptıkları inceleme gezilerine dayanmaktadır. Bu raporlar, bölgenin sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel yapısını ortaya koyarken, halkın ihtiyaç ve beklentilerini de yansıtmaktadır. Bu bağlamda hazırlanan raporlar, Meclis'in tatil döneminde gerçekleştirilen bir saha çalışmasının sonuçlarını içermektedir.

CHP Müfettişleri ve Ankara Milletvekilleri tarafından 1939–1945 yılları arasında hazırlanan teftiş raporlarında, Merkez, Ayaş, Nallıhan, Beypazarı, Çubuk, Haymana, Kızılcahamam, Keskin, Kalecik ve Bala kazaları ile Kırıkkale nahiyesinde gerçekleştirilen incelemeler sonucunda elde edilen gözlemler sistemli bir biçimde aktarılmıştır. Raporlar, milletvekillerinin bölge halkı tarafından dile getirilen ve karşılanabilir nitelikte görülen talepleri kaydettiğini ve yerel düzeyde öne çıkan ihtiyaçları belirlediğini göstermektedir. Bu talepler, yalnızca bireysel beklentiler olarak kalmayıp kamusal hizmet eksikliklerine işaret eden önemli göstergeler olarak öne çıkmakta, ayrıca ilçe kongrelerinde dile getirilen dilek ve öneriler aracılığıyla halkın devlet kurumlarından ne tür beklentiler içinde olduğu da ortaya konmaktadır. Raporlar, bu bilgileri derleyerek Ankara taşrasındaki genel durumu ayrıntılı biçimde analiz etmekte, böylece toplumsal yapıyı, kamu hizmetlerine erişimi ve halkın yönetime yönelik taleplerini belgeleyen değerli bir kaynak hüviyetine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.²⁴

C.1. Ankara Vilayetinin Sağlık Durumu

Tüm vilayetlerde olduğu gibi, Ankara'da da 1940'lı yıllarda en önemli sağlık sorunu sıtma hastalığıdır. Özellikle II. Dünya Savaşının getirdiği olumsuz koşullarla birlikte, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sıtma vakası hızla artmış ve bu durum Savaşın sonuna kadar devam etmiştir²⁵.

Ankara Milletvekillerinin 1942 yılında Ankara merkez ve kazalarında yapmış oldukları incelemeler sonucu hazırladıkları 16 Kasım 1942 tarihli raporda, hemen her kazada çok sayıda sıtma vakasına rastlandığı, özellikle çeltik üretiminin yapıldığı köylerde hastalığın hızla yayıldığı ve çocuk ölümlerinin arttığı bilgisi verilmiştir. Ayrıca, yetkililer tarafından bataklıkların kurutulduğu ileri sürülse de bölgede tek bir bataklık ekibinin bile bulunmadığı, dolayısıyla bataklıkların hâlâ mevcut olduğu tespitinde bulunulmuştur. Bu sebeple, özellikle Ayaş, Nallıhan, Kızılcahamam ve Gölbaşı kazalarının bir an önce, Sıtmayla Mücadele Merkezleri kapsamına alınması gerektiği vurgulanmıştır²⁶.

Raporda, sağlık alanında yapılan önemli bir tespit de anne ve çocuk sağlığı ile ilgili olmuştur. Özellikle Nallıhan, Beypazarı, Bala, Koçhisar, Çubuk ve Kızılcahamam kazalarında, anne ve çocuk sağlığını tehdit eden hastalıkların, gebelikte yaşanan düşük vakalarının ve doğum sırasındaki bebek ölümlerinin sayısının oldukça fazla olduğu bildirilmiştir. Bu sorunların, ülkenin nüfus politikası açısından ciddi bir tehdit oluşturduğu ifade edilmiştir.

²³ BCA 490.01/618.25.1. s. 124-125.

²⁴ BCA 490.01/618.25.1. s. 42.

²⁵ Geniş bilgi için bkz. Erdem Aydın, *Türkiye'de Sıtma Savaşı*, Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara 1998, s. 14.

²⁶ BCA 490.01/617.23.1. s. 34.

Bu bağlamda, Etimesgut Nahiye Merkezi'nde hizmet veren ve köylere kadar ulaşan Doğum Sağlık İstasyonu örnek gösterilerek, benzeri sağlık kuruluşlarının, söz konusu kazalarda ve hatta yurt genelinde kurulması gerektiği belirtilmiştir²⁷.

1943 yılında sıtmayla ilgili sorunların giderek arttığı görülmektedir. 5 Ekim 1943 tarihli raporda, Ankara kazalarındaki sıtma salgını bir afet olarak değerlendirilmiş ve bölgedeki yetkililerin bataklıkların kurutulduğu ve sıtma vakalarının azaldığı yönündeki iddialarının gerçeği yansıtmadığı bildirilmiştir. Durumun ciddiyetini göstermek amacıyla Kırıkkale askeri fabrikasındaki salgın örnek verilmiş, burada geçen yıl %60 olan sıtma vakalarının bu yıl %80–85'e yükseldiği, fabrika işçileri ve çevresinde yaşayan halktan günde 20–30 kişinin yaşamını yitirdiği, bölgede ise tek bir bataklik ekibine dahi rastlanmadığı aktarılmıştır. Ayrıca, tedavide kullanılan ilaçların yetersizliği üzerinde durulmuş, örneğin hastalara gerekli olan 40 tablet kinin yerine yalnızca 20 tablet temin edilebildiği ve bu nedenle hastalığın tam anlamıyla tedavi edilemediği belirtilmiştir. Raporda, fırsatçıların durumu kötüye kullandığı, tebeşirin kinin gibi boyanarak yüksek fiyatlara satıldığı ve bazı sağlık memurlarının hastalığın teşhisi yapılmadan yalnızca belirtilere bakarak ücret karşılığında atebrin enjekte ettikleri ifade edilmiştir. Bu usulsüzlükler, salgının daha vahim sonuçlar doğurabileceğine işaret etmekte ve acilen önlem alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bulgular, dönemin sağlık yönetiminde yaşanan aksaklıkları ve krizlere müdahale kapasitesinin sınırlılıklarını açıkça ortaya koymaktadır²⁸.

Raporda yer alan gözlemlere göre, doktorların adli vakalar ve acil durumlar dışında birçok nahiye ve kazaya gitmedikleri, sağlık memurlarının ise maaşlarının yetersizliği nedeniyle köyleri gerektiği şekilde dolaşmadıkları tespit edilmiştir. Bu durum, sağlık personelinin maaşlarının artırılmasını ve köylerin belirli dönemlerde düzenli olarak tetkik edilmesini gerekli kılmaktadır. Gölbaşı örneğinde, daha önce var olan Sıtmayla Mücadele Teşkilatı'nın "göl kurutulmadan sıtma kurutulmaz" gerekçesiyle kaldırıldığı ve bu kararın bölge halkını ölüm riskine maruz bıraktığı raporlanmıştır. Bu nedenle acilen yeni çözüm yollarının üretilmesi önerilmiştir. Bunun yanı sıra, birçok köyde kanalizasyon sisteminin bulunmaması, salgın hastalıkların yayılmasına zemin hazırlamaktadır; bu durum, dönemin sağlık hizmetlerindeki yapısal eksikliklerin ve çözüm önerilerinin birlikte ele alındığını açıkça ortaya koymaktadır²⁹.

Söz konusu raporda yer alan salgın hastalıklarından bir diğeri de frengidir. Rapora göre, frengili hastalar tedaviden kaçmakta ve bu nedenle hastalık kontrol altına alınamamaktadır. Bu durum karşısında, etkili tedbirlerin alınmasının zorunlu bir hâl aldığı dile getirilmiştir. Bazı bölgelerde de tifüs ve çiçek hastalıkları görülmüş, kayıt altına alınan tifüs hastalarının önemli bir kısmının hayatını kaybettiği belirtilmiştir³⁰.

Yine 25 Temmuz 1943 tarihli raporda, özellikle Bala kazasında çok sayıda zatürre hastası olduğu belirtilmiş, bunun sebebi olarak da kazanın rakım olarak yüksek olmasından dolayı vatandaşın soğuğa daha fazla maruz kalması gösterilmiştir³¹. Bunun yanında Ankara Vilâyetinin sağlık durumuyla ilgili genel olarak, Ankara'nın nahiye ve köylerinde hastane, dispanser, eczane ve sağlık personeli eksikliği yaşandığı, mevcut sağlık hizmetlerinin ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle, yeni hastane ve dispanserlerin inşa edilmesi, eczanelerin açılması ve doktor, hemşire, ebe ve sağlık memuru sayısının artırılması talep edilmiştir³².

²⁷ BCA 490.01/617.23.1. s. 18.

²⁸ BCA 490.01/618.25.1. s. 44.

²⁹ BCA 490.01/618.25.1. s. 110.

³⁰ BCA 490.01/618.25.1. s. 44, 110.

³¹ BCA 490.01/617.24.1. s. 24.

³² BCA 490.01/618.25.1. s. 53.

Tüm bu tespit ve istekler üzerine, Sıhhat Vekâleti tarafından gerekli incelemeler yapılmış ve Merkeze cevap yazıları gönderilmiştir. Bunlardan biri 16 Eylül 1943 tarihli yazıdır. Yazıda, İddia edildiği gibi, zatürre vakalarının yerleşim yerlerinin rakımıyla doğrudan ilişkili olmadığı, bu durumun, halkın hava cereyanlarına karşı yeterli koruma önlemi almamasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Zira benzer vakalara, rakımı düşük bölgelerde de rastlanabildiği, bu sebeple ayrıca bir tedbir alınmasına gerek olmadığı belirtilmiştir³³.

Vekâletin 12 Nisan 1944 tarihli yazısında ise sıtma hastalığının yalnızca Ankara Vilayetiyle sınırlı kalmadığı, aksine tüm yurttan yaygın biçimde görüldüğü belirtilmiştir. Bu durum, hastalığın ülke çapında önemli bir sağlık sorunu olarak ele alındığını göstermektedir. Bununla birlikte, sıtmayla mücadelede temel ilaç olan kininin, Gava Adaları'nın Japonlar tarafından işgali nedeniyle ithal edilemediği ifade edilmiş, alternatif olarak yurtdışından temin edilen atebrin ve benzeri ilaçların eczanelere dağıtıldığı, böylece vilayet düzeyinde yaşanan ilaç sıkıntısının giderilmeye çalışıldığı raporlanmıştır. Raporlarda ayrıca Ayaş, Nallıhan ve Kızılcahamam kazalarında ciddi sıtma vakalarının bulunmadığı, esasen Çubuk, Kalecik, Bala ve Haymana kazaları ile İkizce, Kırıkkale ve Gölbaşı nahiyelerinde vakaların yoğunlaştığı ve bu bölgelerin hâlihazırda sıtmayla mücadele kapsamına dâhil olduğu aktarılmıştır. Sıtmayla mücadelenin daha sistematik ve etkili biçimde yürütülebilmesi amacıyla yeni bir kanun tasarısının hazırlanarak Başvekâlet aracılığıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmak üzere iletilindiği belirtilmiş, bu değerlendirmeler, dönemin sağlık politikalarının merkezi düzeyde planlanışını ve uygulanma çabalarını gözler önüne sermektedir³⁴.

Vilayet genelinde frengi salgınının yaygın olmadığı, hastaların toplam nüfusun yaklaşık yüzde birini oluşturduğu ve tedavi altına alındığı bilgisi verilmiştir. Ayrıca hastalığın yoğun görüldüğü bölgelere yeni sağlık personeli atanacağı belirtilmiş, sağlık personeli yetersizliği ve düşük ücretler nedeniyle yaşanan sorunların farkında olduğu aktarılmıştır. Bu kapsamda çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve mezun sağlık personelinin öncelikli olarak ihtiyaç duyulan bölgelere yönlendirilmesi yönünde çalışmaların yürütüldüğü, 1943 yılı bütçesinden 11 yataklı bir kaza dispanseri yapımına 3.750 lira, ilaç ve tıbbi malzeme temini için de 3.500 lira ödenek ayrıldığı belirtilmiştir. Yine, Çubuk ve Keskin dispanserlerinin onarımı ile Kırıkkale'de yeni bir dispanser inşası için gerekli yazıların Valiliğe iletilindiği, Bala kazasında eczane açmak isteyen eczacılara ruhsat verilmesi için düzenlemeler yapıldığı verilen bilgiler arasındadır.³⁵

C.2. Ankara Vilayetin Zirai Durumu

Ankara Vilayeti merkez ve kazalarında gerçekleştirilen teftişler sonucunda tarımla ilgili en önemli meselelerin çiftçi borçları ile iâşe ve geçim sorunları olduğu görülmektedir. 16 Kasım 1942 tarihli raporda, ekonomik güçlüklerin özellikle küçük çiftçiler üzerinde ağır etkiler yarattığına dikkat çekilmiştir. Küçük üreticilerin mahsullerinin ailelerinin geçimini karşılamaya dahi yetmediği, buna rağmen devlet borçlarını ödemelerinin beklendiği kaydedilmiş, bu durumun küçük çiftçileri ciddi biçimde mağdur ettiği belirtilmiş ve borçların affedilmesi talep edilmiştir³⁶.

³³ BCA 490.01/617.24.1. s. 19.

³⁴ BCA 490.01/618.25.1. s. 31.

³⁵ BCA 490.01/618.25.1. s. 31-32.

³⁶ BCA 490.01/617.23.1. s. 218.

Aynı raporda, tarımın modernleştirilmesi ve verimliliğin artırılması amacıyla kurulan Tarım İşletme Kurumlarının önemli hizmetler sunduğu aktarılmaktadır. Gerekli şartlar sağlandığında kurum tarafından sevk edilen tarım makinelerinin geniş tarım arazilerini verimli şekilde işleyebildiği ifade edilmiştir. Ancak kırsalda yaşayan küçük üreticilerin, hem ekonomik yetersizlikler hem de araç-gereç eksikliği nedeniyle bu hizmetlerden yararlanamadığı anlaşılmaktadır. Özellikle kurumun talep ettiği 250 tonluk ürün garantisini sağlayamayan üreticilerin sözleşme imzalayamadıkları ve bu nedenle makine temin edemedikleri raporda dile getirilmiştir. Bu çerçevede, makine kullanım ücretlerinin peşin ödeme imkânı olmayan çiftçilerden ya hasat sonrası ürünle ya da taksitle tahsil edilmesinin daha uygun olacağı görüşüne yer verilmiştir³⁷.

Raporlarda ayrıca, kırsaldaki tarım aletlerinin bakım ve onarımının önemli bir ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda Ankara'da bir tamir atölyesi kurulması talep edilmiş, köylülerin yeni aletlerden çok mevcut pulluklarının aşınan uçlarının değiştirilmesini istedikleri kaydedilmiştir. Gerekli teknik desteğin sağlanması hâlinde mevcut aletlerden daha etkin biçimde yararlanılabileceği ve tarım alanlarının daha verimli kullanılabileceği belirtilmiştir. Köylülerin ihtiyaç duyduğu tarım aletleri arasında ise hayvanla çalışan sandıklı tohum ekim makineleri, farklı numaralarda pulluklar, selektörler ve orak makineleri yer almaktadır. Bu değerlendirmeler, dönemin tarımsal dönüşüm politikalarının hem hedeflerini hem de sınırlılıklarını ortaya koymaktadır³⁸.

Raporda ayrıca hayvancılık faaliyetlerine ilişkin gözlemler yer almakta, Ankara'da hayvancılık ve süt ürünleri üretiminin özellikle Balâ ve Haymana çevresinde yoğunlaştığı belirtilmektedir. Bu bölgelerde, büyük ölçekli mandıralarda Edirne peyniri üretimi yapılabilmesi için girişimlerde bulunulmuş, ancak Edirne'den getirilen ustaların peynir yapımına ilişkin bilgi ve teknikleri yerel üreticilere aktarmamaları, üretim becerilerinin gelişimini sınırlamıştır. Bu çerçevede, peynir üretimine yönelik mesleki eğitimlerin düzenlenmesi ve kalifiye iş gücünün yetiştirilmesi ihtiyacı öne çıkmaktadır³⁹.

Ankara Mebusu Rukiye Belkıs Baykan'ın 2 Aralık 1942 tarihli raporuna göre, Ankara nüfusunun büyük çoğunluğunu tarımla uğraşan kesim oluşturmaktadır. Bu nüfusun önemli bir kısmı küçük çiftçilerden meydana gelmekte, tarlası olmayanlar ise çoğunlukla rençperlik ve ortakçılık yoluyla geçim sağlamaktadır. Raporlarda, büyük çiftlik sahiplerinin serbest piyasa imkânları ve devlet desteklerinden yararlandığı, buna karşılık küçük çiftçilerin bu imkânlardan faydalanamadığı ifade edilmektedir⁴⁰.

Raporda ayrıca, tohumluk dağıtımında çeşitli usulsüzlüklerin ortaya çıktığı belirtilmiştir. Bazı kişilerin kendi yakınlarını ihtiyaç sahibi gibi göstererek haksız kazanç elde ettikleri, ekinlerini yüksek fiyata satmalarına rağmen devletten yeniden tohumluk talep eden çiftçilerin arttığı görülmektedir. Bu durum, dağıtım mekanizmasındaki aksaklıkların somut bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır. Kazalar arasındaki rekabetin ekin fiyatlarını yükselttiği, çevre illerden gelen tüccarların piyasaya müdahale ettiği ve bazı temsilcilerin ihtiyaç fazlası alımlarla kâr elde etmeye çalıştıkları da raporda vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, büyük üreticilerin ambarlarındaki ürünü değerli hâle getirmek amacıyla çevreden yüksek fiyatla buğday temin ettikleri ve bu durumun fiyat artışlarını daha da körüklediği kaydedilmiştir. Bulgular, dönemin tarımsal üretim ve dağıtım mekanizmalarındaki adaletsizlikleri açıkça ortaya koymaktadır⁴¹.

³⁷ BCA 490.01/617.23.1. s. 218.

³⁸ BCA 490.01/617.23.1. s. 218.

³⁹ BCA 490.01/617.23.1. s. 218.

⁴⁰ BCA 490.01/617.23.1. s. 4.

⁴¹ BCA 490.01/617.23.1. s. 4.

Ankara'nın üretim kapasitesi düşük kazalarına buğdayın büyük ölçüde Polatlı'dan sağlandığı, borçların yaklaşık %25'inin bu yolla kapatıldığı belirtilmiştir. Keskin Belediyesi'nin, kasabayı ekmeksiz bırakmamak için kilosu 70 kuruşa kadar buğday temin ettiği kaydedilmiştir. Bu nedenle 600 gramlık ekmek Kırıkkale'de 42, Kalecik'te 30, Haymana'da ise 22 kuruşa satılmıştır. Haymana'da bu durumun, buğdayın 35 kuruştan alınıp stoklanmasıyla sağlandığı, Kalecik'te ise köylülerin belediye için belirli miktarda buğday getirmeye zorlandığı ifade edilmiştir. Benzer uygulamaların diğer kazalara da yayılabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca, artan buğday fiyatlarının diğer temel ihtiyaç maddelerini etkileyerek halkın mağduriyetini artırdığı belirtilmiştir⁴².

1 Ocak 1944 tarihli teftiş raporu, Ankara'daki pamuk üretimine ilişkin değerlendirmeler içermekte, pamuk üretiminin özellikle Nallıhan, Beypazarı, Sakarya ve Kızılırmak vadilerinde önemli bir ekonomik faaliyet olduğunu ortaya koymaktadır. İncelemelerde, Eskişehir'deki Pamuk Tohum İstasyonu'ndan temin edilip ekilen tohumlardan olumlu sonuçlar alındığı, Ziraat Vekâletinin bölgeye gönderdiği uzman ve çırcır makinesinin halk tarafından memnuniyetle karşılandığı raporlanmıştır. Ayrıca, işlenmemiş verimli topraklardan daha etkin şekilde faydalanılmasını sağlayacak Sakarya Nehri üzerine sulama bendi ve tesisatının inşa edilmesi ihtiyacı öne çıkarılmıştır. Bu değerlendirmeler, pamuk üretiminin artırılmasına yönelik teknik ve altyapısal çözüm önerilerini gözler önüne sermektedir.⁴³

Toprak Mahsulleri Ofisi'nde⁴⁴ yaşanan usulsüzlükler ise tarım kesimini olumsuz etkilemiştir. Raporda yer alan bilgilere göre, bazı görevliler üreticilerden fazla borç tahsil etmiş, bu yüzden, borcunu ödeyemeyen çiftçiler topraklarını satmak zorunda kalmıştır. Tartım işlemlerinde yapılan hileler çiftçileri mağdur etmiş, devlet memurlarını da zan altında bırakmıştır. Örneğin, 1942'de bakliyat hariç 35.926 ton devlet hissesi tahsil edilirken, 1943'te memur sayısının artmasına rağmen yalnızca 30.811 ton ürün tahsil edilmiştir. Bu farkın temel nedeni tartımdaki usulsüzlükler olarak gösterilmiştir⁴⁵.

Aynı tarihli raporda, çiftçilerin şikâyet ve taleplerinin genel olarak mevcut aksaklıkların giderilmesi ve tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesine yönelik olduğu görülmekte, bu çerçevede ürün tesliminde çiftçilerin uzun süre bekletilmemesi, görevi kötüye kullanan kişilere yetki verilmemesi ve sistemin acilen ıslah edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, Beypazarı'nın Ankara'nın önemli sebze üretim merkezlerinden biri olduğuna dikkat çekilmiş, buğday, nohut, arpa, mercimek, mısır, koza, susam, pamuk ve patates gibi ürünlerin bol miktarda yetiştirilmesine rağmen kazada bir hububat pazarının bulunmadığı belirtilmiştir. Ayrıca bakırcılık ve köselecilik gibi zanaatların yaygın biçimde icra edilmesine rağmen gerekli yatırımların yapılmadığına işaret edilmiştir. Benzer şekilde,

⁴² BCA 490.01/617.23.1. s. 4.

⁴³ BCA 490.01/618.25.1. s. 42.

⁴⁴ Birinci Dünya Savaşı sırasında sanayi tesislerinin büyük ölçüde yok olması, ülkeleri tarıma yöneltmiş ve özellikle buğday üretimi hızla artmıştır. Ancak 1929 ekonomik krizi sonrası, dünya piyasalarında buğday fiyatlarının düşmesi üzerine, hükümet, 1932'de çıkardığı kanunla T.C. Ziraat Bankasını buğday alımlarıyla görevlendirmiştir. 1933'te silo ve ambar inşası için de aynı bankaya görev verilmiştir. Yoğunlaşan İkinci Dünya Savaşı koşullarında bu işlerin daha geniş çaplı bir kuruluşa devredilmesi ihtiyacı doğmuş ve 24 Haziran 1938 tarihli, 3491 sayılı kanunla Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) kurulmuştur. TMO'nun temel görevleri; buğday piyasasını düzenlemek, ithalat ve ihracat yapmak, gerektiğinde un ve ekmek fabrikaları kurmak, fiyat dalgalanmalarını engellemek olmuştur. Zamanla TMO'nun görev alanı genişlemiş; arpa, yulaf, çavdar, mısır, pirinç, bakliyat, yağ ürünleri, et, balık ve kahve gibi ürünlerin alım ve dağıtımını da kuruma verilmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında temel gıda ve bazı ihtiyaç maddelerinin tedarik ve dağıtımında önemli rol oynamıştır. 2006'da fındık alımı görevi de verilmiş ancak bu görev 2009'da kaldırılmıştır. Günümüzde TMO geniş depo kapasitesi ve devlet sermayesiyle faaliyetlerini sürdürmektedir. Bkz. Seda Çalışır Hovardaoğlu ve Ozan Hovardaoğlu, *Toprak Mahsulleri Ofisi ve Anadolu Coğrafyasının Tarım Merkezleri*, TMO Yayınları, Ankara 2024.

⁴⁵ BCA 490.01/618.25.1. s. 42-43.

Çubuk kazasında sulama kanalları açılması hâlinde tüm Ankara'nın sebze ihtiyacının karşılanabileceği raporlarda dile getirilmiş, bağlarda üretilen yüksek miktardaki şaraplık üzümün telef olmaması için ürünlerin inhisarlar tarafından satın alınmasının gerekli olduğu talep edilmiştir. Bu bulgular, dönemin tarımsal üretim ve ticaret sisteminde hem yapısal eksikliklerin hem de çözüm önerilerinin birlikte ele alındığını göstermektedir⁴⁶.

Bu çerçevede, zirai faaliyetlerin artırılması amacıyla çeşitli desteklerin sağlanması gerektiği de raporda özellikle vurgulanmıştır. Bu destekler arasında, zamanında tohum yardımı yapılması, çiftçilere aşıllı fidan, tarım aletleri, bağlar için kükürt, zararlılarla mücadele için ilaç, yemlik ve tohumluk yardımlarının eski borçlar dikkate alınmaksızın taksitlendirilerek verilmesi bulunmaktadır. Ayrıca tarım aleti atölyesi kurulması, ağaç hastalıklarının önlenmesi ve doğal afetlerden zarar gören çiftçilerin desteklenmesi istenmiştir. Yine, ürünlerin sağlıklı şekilde muhafazası ve yağışlardan korunması için mevcut ambarların sayısının artırılması, tapulu arazilerin devlet ormanı sınırlarına dâhil edilmesinden dolayı, zor durumda kalan vatandaşların mağduriyetlerinin giderilmesi talep edilmiştir⁴⁷.

Hayvancılıkla uğraşan köylünün yaşadığı sorunlar da 1944 tarihli raporda yerini almıştır. Bu sorunların başında, köylünün, kış aylarında saman yetersizliği nedeniyle hayvanlarını kesmek ya da satmak zorunda kalması gelmektedir. Üstelik samanın bu kadar yetersiz olduğu ve askeri birliklerin samanı yüksek fiyatlarla temin ettiği bir ortamda, kombinalara ait ekin samanlarının yakılarak imha edilmesi de israf olarak görülmüş, bu konuda tedbir alınması gerektiği bildirilmiştir⁴⁸. Ayrıca, Şereflikoçhisar'da, hayvan hastalıklarının ciddi kayıplara yol açtığı, üreticinin sahip olduğu hayvanların üçte birinin telef olduğu belirtilerek, bölgeye veteriner veya hayvan sağlık memuru gönderilmesi, hayvan desteği sağlanması ve ilaç temininde bulunulması istenmiştir⁴⁹.

Söz konusu tespitler ve talepler, 24 Şubat 1944 tarihinde Ziraat Vekâletine iletilmiş, yapılan incelemeler sonucunda hazırlanan cevap yazısı ise 27 Nisan 1944 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine sunulmuştur. Yazıda, Ankara Vilayetine talep edilen miktarda ve zamanda tohumluk sağlanmasına rağmen, bunların büyük bir kısmının yetkililer tarafından dağıtılamadığının tespit edildiği belirtilmiştir. Zirai alet ve makinelerin satış işlemlerinin düzenlenmesine yönelik çalışmaların devam ettiği ifade edilmiştir. Bölgedeki hayvan hastalıklarıyla mücadele için Ağustos ayından itibaren yeterli sayıda veteriner görevlendirildiği ve gerekli ilaçların gönderildiği bildirilmiştir. Ayrıca, halkın yakacak ihtiyacını karşılamak amacıyla Ankara, Kızılcahamam ve Mudurnu'da Devlet Orman İşletmeleri açıldığı, böylece bölge halkının kereste ve yakıt gereksinimlerinin bu işletmeler aracılığıyla temin edileceği belirtilmiştir⁵⁰.

Öte yandan, Nallıhan kazasının pamuk ekimine elverişli olduğu, Nallıhan'ın batı kesimi ile Sakarya Vadisi'nde yer alan Tekirler ve Yenice köyleri ile Söğüt ilçesine bağlı Düz ve Örencik köylerinin, Eskişehir'de bulunan Mayıslar Pamuk Tohum İstasyonu'nun faaliyet alanı içinde yer aldığı bildirilmiştir. Buna karşın, söz konusu bölgelerde planlı ve verimli bir pamuk üretiminin gerçekleştirilebilmesi, ancak yeterli ve sürekli sulama altyapısının sağlanmasıyla mümkün olacaktır denmiştir. Bu bağlamda, Nafia Vekâleti tarafından

⁴⁶ BCA 490.01/618.25.1. s. 64.

⁴⁷ BCA 490.01/618.25.1. s. 42-43.

⁴⁸ BCA 490.01/618.25.1. s. 114.

⁴⁹ BCA 490.01/618.25.1. s. 9.

⁵⁰ BCA 490.01/618.25.1. s. 26.

sulamaya ilişkin gerekli altyapı çalışmalarının gerçekleştirilmesi durumunda, Ziraat Vekâletinin de bölgedeki pamuk tarımının geliştirilmesine yönelik her türlü tedbiri alacağı ve gereken desteği sağlayacağı belirtilmiştir⁵¹.

C.3. Ankara Vilayetinin Eğitim Durumu

Eğitimle ilgili hazırlanan raporlarda tespit edilen en önemli sorun, okul ve öğretmen yetersizliği olmuştur. 1942 yılında hazırlanan raporda, Ankara Vilayetine bağlı birçok köyde okul olduğu halde öğretmen ataması yapılmadığı, atanan öğretmenlerin bir kısmının ise kısa süre içerisinde istifa ettikleri, bu durumun da eğitim hizmetlerinin sürekliliğini zedelediği belirtilmiştir. Bazı köylerde de öğretmenlerin askere gitmesi sebebiyle okullar kapanmıştır. Eğitimci ödenekleri yalnızca kendi köylerinde görev yaptıkları süre temel alınarak hesaplandığı için, öğretmen askerden dönene kadar okullar kapalı kalmaktadır. Bu sorunun çözümü için Vekâlet tarafından yedek öğretmenlerin yetiştirilerek görevlendirilmesi istenmiştir⁵².

Ayrıca raporda, vilayet merkezindeki ilkokullar ve bağlı köylerdeki bazı okullarda öğretmenlerin belirli programlar çerçevesinde eğitim verdiği, buna rağmen köylerde ilkokul eğitiminin yeterli düzeye ulaşmadığı belirtilmektedir. Mevcut ilkokul kanunundaki düzenlemelerin köylerdeki eğitimi geliştirmeye elverişli olmadığı vurgulanmış, geçen yıl kabul edilen “Köy Enstitüleri ve Mektepleri Teşkilatlandırma Kanunu”nun bu eksikliği gidermesi yönünde beklenti dile getirilmiştir. Vilayete bağlı on bir kazada ilkokulu bitirip diploma alan ve yükseköğrenim görebilecek maddi ve manevi yeterliliğe sahip çocuklar için Ankara merkezinde yatılı ortaokul veya lise imkânı bulunmadığı, ayrıca pansiyon eksikliğinin önemli bir engel oluşturduğu raporlarda yer almıştır. Bu nedenle öğrencilerin eğitimlerini sürdürmediği ve birçok yetenekli gencin eğitim fırsatından mahrum kaldığı görülmektedir. Maarif Vekâleti tarafından bu konunun önemle ele alınması gerektiğinin altı çizilmiş, ayrıca vilayet idare heyeti veya uygun bir kuruluşun denetiminde, Ankara’da bir öğrenci pansiyonu kurulması önerilmiştir. Bu değerlendirmeler, dönemin eğitim politikalarının karşılaştığı zorlukları ortaya koymakta ve devletin çözüm arayışını gözler önüne sermektedir⁵³.

1942 tarihli raporda, başta Bala olmak üzere, bazı kaza ve köylerin, Kürt, Tatar, Çerkes ve Abdal topluluklarından oluşan karma bir nüfusa sahip olduğu ve bu grupların kendi dil, gelenek ve göreneklerini sürdürdüğü belirtilmiştir. Raporda, milli kültürün yaygınlaştırılması amacıyla bu köylerde okul açılmasının büyük önem taşıdığı vurgulanmıştır. Bölgedeki köylerin yalnızca onda birinde okul bulunduğu ifade edilerek, yatılı ilkokulların kurulmasının hem kırsal alanlarda eğitim düzeyini yükselteceği hem de bölge halkının milli değerlerle bütünleşmesini destekleyeceği kaydedilmiştir⁵⁴.

Raporda ayrıca, Eğitimci Okulu mezunlarının Köy Enstitülerine kabul edilmediği belirtilmiş, bu nedenle ilkokulun 4. ve 6. sınıflarını kapsayacak “Eğitimci İkmal Okulu”nun açılmasının köy halkı tarafından talep edildiği ifade edilmiştir. Her köyde böyle bir okul açılmasının maliyetli olacağı göz önünde bulundurularak, her 8-10 köy için yatılı ve tam gün eğitim veren okulların kurulmasının önerildiği belirtilmiştir. Yakın köylerden gelen öğrencilerin gündüzlü, uzak köylerden gelenlerin ise yatılı olarak eğitim görebileceği, öğrencilerin kendi erzaklarını getirmeleri hâlinde Vekâlet bütçesine ek yük getirmeyeceği ifade edilmiştir. Bu düzenlemeyle zorunlu öğrenimlerini tamamlayamayan öğrencilerin eğitimlerine devam edebileceği, Köy Enstitülerine giremeyenlerin de bu haktan yararlanabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca teknik ve klasik lise eğitimine geçiş yolunun açılacağı ve farklı yeteneklerin geliştirilmesine katkı sağlanacağı bildirilmiştir⁵⁵.

⁵¹ BCA 490.01/617.24.1. s. 52.

⁵² BCA 490.01/617.23.1. s. 48.

⁵³ BCA 490.01/617.23.1. s. 217.

⁵⁴ BCA 490.01/617.23.1. s. 218.

⁵⁵ BCA 490.01/617.23.1. s. 218.

Benzer tespit ve taleplerin 1943 raporunda da yer aldığı görülmektedir. Özellikle üniversite eğitimi için Ankara'ya gelen gençlerin ciddi bir barınma sorunu yaşadığına dikkat çekilmiş, öğrenci pansiyonlarının yetersizliği ve yüksek konut kiralalarının özellikle dar gelirli ailelerin çocukları için eğitimi sürdürmeyi güçleştirdiği vurgulanmıştır. Bu nedenle hem merkezde hem de kazalarda öğrencilerin barınabileceği yurtların açılması talep edilmiş, böylece yalnızca barınma ihtiyacının karşılanması değil, aynı zamanda gençlere disiplinli bir yaşam ortamı sağlanarak rejimin ilke ve değerlerine bağlı bireyler yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Eğitim imkânlarının yetersizliği, raporda yalnızca yerel değil bölgesel ölçekte de sosyal ve idari sorunlara yol açan bir mesele olarak öne çıkar. Ortaöğretim kurumlarının bulunmadığı kazalarda birçok velinin çocuklarını eğitim için Ankara'ya göndermeyi tercih ettiği, öğrencilerin de eğitim dönemini kentte geçirmek zorunda kaldığı belirtilmektedir. Benzer şekilde kamu görevlilerinin tayin talebinde bulunmaları, nitelikli personelin görev yerlerini terk etmesine ve insan kaynağı kaybına yol açtığına işaret edilmiştir. Bu değerlendirmeler, dönemin yönetim anlayışının karşılaştığı yapısal sorunları ve çözüm arayışlarını gözler önüne sermektedir⁵⁶.

Raporda, yeni çıkarılan yasa kapsamında açılması planlanan okullarda ortaöğretimden yoksun kalan kazalara öncelik verilmesi talep edilmiş, bunun bölgesel eğitim eşitsizliklerini azaltacağı ve göç ile kamu personeli hareketliliği gibi dolaylı sorunları hafifleteceği öngörülmüştür. Raporlarda ayrıca kırsal bölgelerdeki okulların fiziksel ve müfredat yetersizliklerine dikkat çekilmiştir. Köy okullarının onarılması, sınıflara Türk bayrağı, Cumhuriyet değerlerini yansıtan görseller ve köycülük temalı kitapların gönderilmesi talep edilmiştir. Okuma-yazma kurslarının açılması, ortaöğretim düzeyinde tamamlayıcı eğitim programlarının uygulanması ve yabancı dil kurslarının yaygınlaştırılması önerileri de sunulmuştur. Taşınabilir eğitim uygulamasının yaygınlaştırılması, kapatılan köy okullarının yeniden açılması ve mevcut kütüphanelerin yeni yayınlarla desteklenmesi diğer önemli talepler arasındadır⁵⁷.

1944 tarihli raporda, ilkokulu tamamlamalarına rağmen bulundukları bölgede ortaokul veya lise bulunmadığı için eğitimlerine devam edemeyen çocukların mağduriyetinin önemli bir mesele olarak öne çıktığı görülmektedir. Ankara'daki kazalarda devlet ortaokulu bulunmaması, bu mağduriyetin temel nedeni olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Kırıkkale'de üç yıldır faaliyet gösteren özel bir ortaokulun, Maarif Vekâleti bünyesine alınması talebi dikkat çekmekte, ancak okulda görev yapan bazı ücretli öğretmenlerin aynı zamanda fabrikalarda çalıştıkları ve görevlerine yeterince zaman ayıramadıkları kaydedilmektedir. Bu noktada, öğrenci velilerinin öğretmen maaşlarını karşılamakta zorlanması da eğitim-öğretimin devamına engel teşkil edebilecek bir unsur olarak raporlarda yer almaktadır. Aynı raporda, ikili eğitim sistemi nedeniyle derslerin yarım güne sığdırıldığı, teneffüs sürelerinin kısaltıldığı ve derslerin arka arkaya verildiği belirtilmiş, bu uygulamanın öğrencilerin dinlenmesini engellediği ve özellikle küçük yaşta çocuklarda ruhsal yorgunluğa yol açtığına dikkat çekilmiştir. Bu durum, raporların sıkça üzerinde durduğu bir husus olarak öğrenme sürecini olumsuz etkilemekte ve acil çözüm gerektiren bir mesele hâline gelmektedir⁵⁸.

Zorunlu eğitimin uygulanmasında karşılaşılan bir diğer sorun ise öğrencilerin ailelerinin tarımsal faaliyetlerine bağlı olarak okula geç başlamalarıdır. Kız çocuklarının okula gönderilmemesi veya erken alınması, erkek çocukların çalıştırılması da dönemin belgelerinde geniş yer bulan olumsuzluklar arasındadır. Bu tablo, Cumhuriyet yönetiminin eğitim politikalarını hayata geçirme konusundaki kararlılığına rağmen toplumsal alışkanlıkların dönüşümünde yaşanan zorlukları gözler önüne sermektedir. Yasal önlemler

⁵⁶ BCA 490.01/618.25.1. s. 113.

⁵⁷ BCA 490.01/618.25.1. s. 82-85.

⁵⁸ BCA 490.01/618.25.1. s. 48-49.

alınmış olmasına karşın, muhtarların bu konuda yeterince etkili olamadıkları raporlarda dile getirilmiştir. Bu nedenle ceza uygulamalarının etkinliğini artırmak amacıyla yalnızca başöğretmenlere değil, öğretmenlere de yetki verilmesi önerilmiştir. Bu talepler, devletin, eğitime verdiği önemi ve kararlılığını yansıtan örneklerdendir⁵⁹.

Aynı raporda gündeme getirilen ve eğitimin sürekliliğini etkileyen bir diğer tespit ise öğretmenlerin özlük haklarına dair yaşanan sorunlardır. Mevcut öğretmenlerin kanunen hak ettikleri otomatik terfi zamlarını alamadıkları, bu nedenle mesleki motivasyonlarının azaldığı ifade edilmiştir. Söz konusu maaş ve terfi sorunlarının gerekçesi olarak Teşkilat Kanunu'na bağlı kadro yetersizlikleri gösterilmiştir. Ayrıca, düşük maaşlar nedeniyle pek çok öğretmenin mesleğinden istifa ettiği ve bu durumun kırsal eğitimde ciddi boşluklara yol açtığı bildirilmiştir. Aynı raporda yer alan bilgiye göre yapılan denetimler sonucu Ankara genelinde ilkokul çağına gelmiş çocukların önemli bir kısmının okula gitmediği tespit edilmiştir. Bu durum, okul ve öğretmen ihtiyacının ne denli ciddi olduğunu açıkça göstermektedir. Halk, bu mağduriyetin giderilmesi amacıyla, öğretmen gönderilmesi şartıyla köylerinde okul inşa etmeye hazır olduklarını ifade etmiştir⁶⁰.

Bu tespit ve taleplere, Maarif Vekâleti tarafından, Ankara Valiliği'nden alınan bilgiler doğrultusunda hazırlanan cevap yazısında, öğretmen sayısının yetersizliği nedeniyle birçok köye öğretmen gönderilemediği, bazı öğretmenlerin askerlik hizmeti ya da meslekten ayrılma nedeniyle görev yapamadığı ve bu nedenle bazı okulların kapalı kaldığı ifade edilmiştir. Ayrıca, nitelikli vekil öğretmen bulmakta güçlük çekildiği belirtilmiştir. Yeni okul açılması planlanan yerlerin ise uygun arazi, ulaşım olanakları ve Köy Enstitülerinden mezun olacak öğretmen sayısına göre belirleneceği vurgulanmıştır. Lise açılması için şartların henüz uygun olmadığı ancak "Teknik Eğitim İnkişaf Planı" kapsamında nüfusu on bini aşan şehir ve kasabalarda sanat okullarının açılması planlandığı, plan ilerledikçe merkez ve kazalarda sanat okullarının sayısının artırılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, öğretmen eksikliği nedeniyle eğitime başlanamayan bazı okullarda görevlendirilmek üzere 70 öğretmenin atanacağı bilgisi paylaşılmıştır⁶¹.

C.4. Ankara Vilayetinin Adli Durumu

1939–1944 yılları arasında Ankara'nın adli durumu incelendiğinde, raporlar adli kurumlarda görev yapan personel sayısının yetersizliğini öne çıkarmaktadır. 1942 tarihli raporda, hâkim sayısının azlığı nedeniyle davaların uzadığı ve sağlıklı kararların alınamadığı belirtilmiş, bu çerçevede hâkim, kâtip, mübaşir, gardiyan, icra memuru ve odacı gibi personelin sayısının artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Ankara'da görülen adli vakalar ise cinayet, yaralama, darp, evlilik dışı birliktelikler, çocuk düşürme, gayri resmi evliliklerden kaynaklanan sorunlar, ormanlardan izinsiz faydalanma, tecavüz ve kız kaçırma gibi suçları içermektedir. Açılan davalar incelendiğinde ise en sık rastlanan dava türlerinin, meni müdahale, Milli Korunma Kanunu kapsamındaki suçlar, veraset, boşanma, zina, arazi ve alacak anlaşmazlıkları ile sınır ihtilaflarından doğan arazi kavgaları olduğu bildirilmiştir. Bunun yanı sıra, davaların uzun sürmesinin yol açtığı mağduriyetler raporlarda sıkça dile getirilmiş, mahkeme süreçlerinin hızlandırılması, iş sahiplerinin gereksiz yere mahkemelere gidip gelmesinin önlenmesi ve hak sahiplerinin kısa sürede adaletle kavuşmasının sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Haksız tarafların mahkeme süreçlerini uzatarak elde ettikleri avantajların önüne geçilmesi, icra takiplerinde olayın esasına etki etmeyen itirazların ardından gelen duruşma ve temyiz süreçlerinin

⁵⁹ BCA 490.01/618.25.1. s. 48-49.

⁶⁰ BCA 490.01/618.25.1. s. 49.

⁶¹ BCA 490.01/618.25.1. s. 20-22.

sadeleştirilmesi, icra işlemlerinin hak arama ilkesinin son ve kesin mercii olacak şekilde kolaylaştırılması ve hızlandırılması gerekliliği raporlarda öne çıkan diğer hususlardandır. Bu değerlendirmeler, Usul ve İcra Kanunlarında yapılacak düzenlemelerin Adliye Vekâleti tarafından ele alınmasının önemini vurgulamaktadır⁶².

Raporda, köylerde gerçekleştirilen evliliklerin önemli bir bölümünün yasal olmadığı belirtilmektedir. Bunun başlıca nedenleri arasında taraflardan birinin hâlihazırda evli olması veya yaşlarının kanuni evlenme sınırının altında bulunması gösterilmektedir. Muhtarların bu durumlardan haberdar olmalarına rağmen çoğu zaman gerekli mercilere bildirimde bulunmadıkları ve herhangi bir önlem almadıkları raporlarda vurgulanmıştır. Nadir görülen davalarda ise ailelerin çocukların yaşlarını mahkeme yoluyla büyüterek ceza sorumluluğundan kurtuldukları aktarılmış, bu uygulamanın diğer aileler için örnek teşkil ederek küçük yaşta evliliklerin artmasına yol açtığı kaydedilmiştir. Söz konusu durumun sonucu olarak çok sayıda nesebi sahih olmayan çocuğun dünyaya geldiği ve resmi nikâh olmadan doğan çocukların ya babanın mevcut eşinin ya da annenin nüfusuna kaydedildiği ifade edilmiştir. Özellikle annenin nüfusuna kaydedilen çocukların hukukun meşru evlatlarla aynı haklara sahip olmadığı, bunun ilerleyen yıllarda ciddi sosyal ve ekonomik sorunlara yol açabileceği raporlarda dikkat çeken hususlardan biridir. Sorunun önlenmesi amacıyla çeşitli öneriler geliştirilmiş, bu çerçevede nesebi sahih olmayan çocukların evlat edinme yoluyla babalarının nüfusuna geçirilmesi gerektiği, muhtarlar ile ihtiyar heyetlerinin resmi nikâhın önemi konusunda bilinçlendirilmesinin zorunlu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, kanuna aykırı evliliklerin muhtarlar tarafından tespit edilerek yetkililere bildirilmesi ve görevini ihmal eden muhtarların para veya hapis cezasıyla cezalandırılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. verilen bilgiler, dönemin adli ve toplumsal düzenlemelerinde hem aksaklıkların hem de çözüm önerilerinin sistemli bir şekilde ele alındığını göstermektedir⁶³.

1943 tarihli rapor incelendiğinde de benzer taleplerle karşılaşılmaktadır. Bununla birlikte raporda cezaevlerindeki sorunlara dikkat çekilmiş, binaların eski ve küçük olması, ihtiyacı karşılayacak donanımına sahip olmaması ve personel eksikliği temel problemler arasında sayılmıştır. Bu nedenle hem fiziki şartların iyileştirilmesi hem de görevli sayısının artırılması gerektiği ifade edilmiştir⁶⁴.

Raporda dikkat çekilen bir diğer konu ise, 1940 yılında CHP hükümeti tarafından çıkarılan ve olağanüstü hâllerde ülkenin iktisadi güvenliğini korumak amacıyla hükümete her türlü ziraat, sanayi ve ticaret faaliyetlerini düzenleme yetkisi veren “Milli Korunma Kanunu”⁶⁵ kapsamındaki suçlara verilen cezaların uygulanmasından kaynaklanan mağduriyetler olmuştur. Bu suçları işleyen iş yerlerinin, özellikle de fırın ve bakkalların kapatılması yerine, cezalarının ağırlaştırılması önerilmiştir. Böylece halkın temel ihtiyaçlarını karşılamada yaşadığı mağduriyetin önüne geçilebileceği belirtilmiştir⁶⁶.

Raporlarda yer alan tespit ve talepler Adliye Vekâletine iletilmiş, yapılan incelemeler sonucunda Vekâlet tarafından Genel Sekreterliğe gönderilen cevap yazısında ekonomik zorluklar nedeniyle cezaevi inşaatlarının geçici olarak durdurulduğu bilgisi verilmiştir. Yazıda ayrıca, Kızılcahamam ve Haymana ilçelerine birer sorgu hâkimi atanmasının

⁶² BCA 490.01/617.23.1. s. 30.

⁶³ BCA 490.01/617.23.1. s. 8.

⁶⁴ BCA 490.01/618.25.1. s. 65.

⁶⁵ 1940 yılında CHP hükümeti tarafından çıkarılan ve olağanüstü hâllerde ülkenin iktisadi güvenliğini korumak amacıyla hükümete her türlü ziraat, sanayi ve ticaret faaliyetlerini düzenleme yetkisi veren kanun. Bkz. Aydın, Mehmet Korkud, Milli Korunma Kanunu’nun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamalar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 29, S. 1, Elazığ 2019, s. 417.

⁶⁶ BCA 490.01/618.25.1. s. 92.

planlandığı, ancak diğer bölgelere yeni personel gönderilmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, nesebi sahih olmayan çocukların durumuyla ilgili bir komisyon oluşturulduğu ve bu komisyonun hazırladığı raporun ilgili üst makama sunulduğu bildirilmiştir. Diğer yandan, nüfus kayıtlarıyla ilgili yaşanan sorunlara da değinilmiş, nüfus olaylarını zamanında bildirmeyen kişilerden alınacak para cezalarının belirlenmesi ve uygulanması konusunda yetkinin yerel idare heyetlerine bırakıldığı belirtilmiştir. Bu düzenlemeler, hem idari süreçlerin daha etkin yürütülmesini sağlamak hem de yerel yönetimlerin sorumluluklarını artırmak amacıyla yapılmıştır. Böylece, nüfus kayıtlarının düzenli ve doğru tutulması teşvik edilmek istenmiştir⁶⁷.

Bu gelişmeler, dönemin ekonomik ve idari koşulları çerçevesinde devletin hem personel hem de kaynak açısından yaşadığı kısıtlamalara işaret etmekte, aynı zamanda hukuki ve sosyal sorunlara çözüm arayışlarının devam ettiğini göstermektedir. Özellikle cezaevi inşaatlarının durması, adalet mekanizmasının altyapı eksikliklerini gözler önüne sererken, nesebi sahih olmayan çocuklar ve nüfus kayıtlarıyla ilgili çalışmalar ise sosyal düzenin ve kayıt sistemlerinin sağlıklı işlemesi için yürütülen çabaların bir parçası olarak değerlendirilmektedir⁶⁸.

C.5. Ankara Vilayetinın Bayındırlık İşleri

Ankara Vilayeti bayındırlık faaliyetlerine ilişkin raporlarda, ulaşım, içme suyu, sulama şebekeleri, kanalizasyon sistemlerinin yetersizliği, barınma ve sağlık turizmi gibi konular öncelikli meseleler olarak öne çıkmaktadır. 2 Aralık 1942 tarihli teftiş raporunda özellikle sulama sistemine duyulan ihtiyaç vurgulanmış, Ankara'nın verimli topraklara sahip olduğu belirtilerek, yalnızca Çubuk kazasında yeterli bir sulama sistemi kurulması hâlinde tüm vilayetin sebze ihtiyacının karşılanabileceği aktarılmıştır. Bu çerçevede, daha önce mühendislerce hazırlanan raporların Nafia Vekâleti tarafından incelenmesi ve kapsamlı bir etüt çalışması yapılmasının gerekliliği, raporlarda özellikle dikkat çeken bir husus olarak kaydedilmiştir. Ayrıca Kızılırmak Sulama Projesi'ne bir an önce başlanmasının, Ankara'yı bekleyen kuraklık tehlikesini ortadan kaldıracığı belirtilmiştir. Bu durum, bayındırlık alanındaki yapısal eksikliklerin tespit edildiğini ve çözüm önerilerinin sistemli biçimde ele alındığını göstermektedir⁶⁹.

16 Kasım 1942 tarihli raporda ise özellikle Ayaş, Beypazarı, Çubuk, Kalecik, Keskin, Kırıkkale ve Bala ve Nallıhan'ın Ankara ile ulaşımını sağlayan yolların durumu incelenmiş, yolların büyük kısmının son yıllarda tamir edilerek kullanıma uygun hâle getirildiği, bazı kesimlerde köprü ve menfezlerin yenilenmekte olduğu, yeni yolların ise mali imkân ve teknik sebepler nedeniyle geciktirildiği belirtilmiştir. Taşımacılığın düz arazilerde araba, kağnı ve küçük hayvanlarla, dağlık bölgelerde ise at, eşek ve develerle gerçekleştirildiği, kaza merkezleri ile vilayet merkezi arasındaki taşımacılığın büyük kısmının otobüs ve kamyonlarla sağlandığı, bazı bölgelerde mevsim koşullarına bağlı olarak hayvanlı taşımanın kullanıldığı bildirilmiştir. Bu çerçevede, motorlu araçlarla taşımacılığın daha düzenli ve verimli yürütülmesi, araçların farklı güzergâhlarda ve mevsim şartlarına uygun çalıştırılması, standart marka ve tipte araç temini, yedek parça sağlanması ve garaj-atölye sisteminin kurulmasının zorunluluğu özellikle vurgulanmıştır. Bu sistem sayesinde kullanılmaz hâle gelmiş motorlu araçlar onarılarak yeniden hizmete kazandırılacak ve askeri taşımacılık ile mekanizasyonun gerekli olduğu tarım alanlarında teknik eleman yetiştirilecektir. Ayrıca vilayetin bazı bölgelerinde yer alan virajlı ve keskin dönüşlü yolların

⁶⁷ BCA 490.01/618.25.1. s. 17, 25.

⁶⁸ BCA 490.01/618.25.1. s. 25.

⁶⁹ BCA 490.01/618.25.1. s. 51.

otobüs ve kamyon kazalarına yol açtığı, bu nedenle söz konusu yolların genişletilmesi ve güvenli hâle getirilmesi gerektiği belirtilmiş, yol ve taşımacılık sistemindeki aksaklıkların nakliye sürelerini uzattığı ve güvenlik risklerini artırdığı, dolayısıyla yolların bakım ve geliştirilmesi, motorlu taşıma altyapısının güçlendirilmesi ve köylere erişimin kolaylaştırılması çalışmalarının öncelikli olarak ele alınmasının zorunluluğuna dikkat çekilmiştir⁷⁰.

17 Kasım 1942 tarihli raporda ise Ankara Vilayetinde yer alan kaplıca ve maden sularının sağlık ve iktisadi bakımdan önemli bir potansiyel taşıdığı belirtilmektedir. Haymana, Kızılcahamam ve Ayaş'taki sıcak su kaynaklarının romatizma, siyatik, cilt ve kadın hastalıklarında faydalı olduğu, doktorlar tarafından hastalara tavsiye edildiği aktarılmıştır. Bu nedenle söz konusu kaplıcalara mevsiminde civar illerden çok sayıda hasta ve dinlenmek isteyen kimselerin geldiği, özellikle Kızılcahamam'ın çam ormanları ve temiz havası ile bir istirahat merkezi olarak rağbet gördüğü ifade edilmiştir. Haymana ve Kızılcahamam kaplıcalarında belediye ve vilayetçe yatırımlar yapıldığı, otel ve tesis inşaatlarının başlatıldığı, bu bölgelerin gelecekte önemli bir sağlık ve turizm merkezi hâline geleceği öngörülmüştür. Ayrıca, bazı maden ve memba sularının da resmi kurumlarca analiz edildiği, içmeye elverişli olanların işletmeye açıldığı, örneğin Pursaklar'daki Kavacık suyunun Çocuk Esirgeme Kurumu aracılığıyla değerlendirilmesine başlandığı belirtilmiştir⁷¹.

Ankara Mebusları'nın Nisan-Ekim 1943'teki altı aylık teftiş gezileri sonucunda hazırlanan raporlarda da Ankara Vilayeti sınırları içindeki kazaların altyapı ve kamu hizmetlerinin durumu ayrıntılı şekilde tespit edilmiştir. Ayrıca sulama ve içme suyu sistemlerinde eksiklikler tespit edilmiş, Çubuk'ta yeni planlanan su tesisatı ve mezbaha inşası için yardım gerektiği, İnce Pelit, Köppeş, Öz ve Tekke köylerine su ulaştırılması için destek sağlanması, Kızılırmak ve Keskin'de mevcut değirmenlerden elektrik üretimi yapılması için çalışmaların yürütülmesi önerilmiştir. Ayrıca Kızılcahamam, Beypazarı ve Nallıhan'da hamam, kanalizasyon, içme suyu ve kaplıca tesisleri ile ilgili eksiklikler, yeni hükümet konağı ve okul binalarına ihtiyaç olduğu belirtilmiş, bu hizmetlerin sağlanması için belediyelere yardım yapılmasının uygun olacağı ifade edilmiştir. Kırıkkale, Kalecik ve Bala kazalarında ise yol ve su tesislerinin onarımı, köylerin kasabalarla bağlantısının güçlendirilmesi ve nakil araçlarının sayısının artırılması gibi önlemler önerilmiştir. Tüm bu raporlar, kazalar arası altyapı farklarını ortaya koymakta, belediye ve vilayet yönetimlerinin öncelikli olarak ele alması gereken konuları belirlemektedir⁷².

1944 tarihli raporlar incelendiğinde de Ankara Vilayetinin önemli sorunları arasında, içme suyu, sulama şebekeleri ve kanalizasyon sistemlerinin yetersizliği gibi konuların geldiği görülmektedir. Özellikle ilçe ve köylerdeki kanalizasyon atıkları doğrudan derelere akmakta, bu durum ciddi sağlık problemlerine yol açmaktadır. Bu soruna ivedilikle çözüm bulunması istenmiştir. Ayrıca halk, yol ve köprülerin yapımı ile onarımı, elektriği olmayan yerleşim yerlerine elektrik verilmesi, nehir ve göllerde taşımacılık için sal temini, resmi binaların inşası, kaldırımların, pazar yerlerinin, hamam ve kaplıcaların yapılması gibi birçok konuda da taleplerini dile getirmiştir⁷³.

Söz konusu talepler hakkında Nafia Vekâleti tarafından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 19 Mart 1943 tarihli cevapta, vekâlete gönderilen raporda, Ankara-Ayaş-Nallıhan yolunun 40–55 kilometreleri arasındaki virajların genişletilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir. Ancak bu ıslahat için yaklaşık 750.000 lira gerekeceği, söz konusu meblağın

⁷⁰ BCA 490.01/617.23.1. s. 9, 21.

⁷¹ BCA 490.01/617.23.1. s. 37-38.

⁷² BCA 490.01/618.25.1. s. 42.

⁷³ BCA 490.01/618.25.1. s. 56.

hem genel bütçeden hem de vilayet özel idare bütçesinden karşılanmasının henüz mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bu nedenle yolun iyileştirme çalışmasının mali imkânlar elverdiğinde yapılmak üzere şimdilik ertelenmesinin uygun görüldüğü aktarılmıştır. Yine de mevcut virajların en büyük kamyonların geçişine uygun olduğu ve dikkatli hareket edildiği takdirde herhangi bir tehlikenin bertaraf edilebileceği belirtilmiştir. Sulama işleri açısından ise, Kızılırmak sulamasına ait etüt ve projelerin hazırlanmakta olduğu ve projelerin tamamlanmasının ardından belirlenen programa göre uygulamaya geçilmesinin mümkün olacağı ifade edilmiştir⁷⁴.

Vilâyetin imarı için hazırlanan geniş kapsamlı imar planlarının çok sayıda evin yıkılmasına ve arazi ile bahçelerin kamulaştırılmasına yol açtığı, bunun özellikle yoksul halkı zor durumda bıraktığı tespit edilmiştir. Bu durum üzerine, halkın mağduriyetinin giderilmesi amacıyla, imkânlar dâhilinde imar planlarının yeniden gözden geçirilmesi, imar alanlarının daraltılması veya devlet tarafından evlerin inşa edilip taksitle vatandaşlara verilmesi talep edilmiştir. Ancak Dâhiliye Vekâleti, 26 Ocak 1945 tarihli yazısıyla bu talebin yasal olarak mümkün olmadığını, evlerin halkı borçlandırarak ve taksitle özel idare veya belediyeler aracılığıyla yapılmasının kanunen mümkün bulunmadığını bildirmiştir. Aynı raporda, Yavrucak Köyü'ne yaklaşık dört buçuk kilometre mesafedeki mevcut su kaynağının köyün ihtiyacını karşılayacak kadar yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Halk, suyun köye ulaştırılmasını talep etmiştir. Ancak Dâhiliye Vekâleti tarafından, suyun köye ulaştırılabilmesi için asgari 8 bin lira bütçe gerektiğini, köyün mevcut bütçesinin ise yalnızca 1.500 lira olduğunu, yüksek fiyatlar dikkate alındığında, şimdilik suyun köye ulaştırılmasının mümkün olmadığı bildirilmiştir⁷⁵.

C.6. Ankara Vilayetinin Ticari Faaliyetleri

16 Kasım 1942 tarihli rapor, Ankara Vilayeti sınırları içindeki halkın temel ihtiyaçları, ekonomik durumları ve sosyal sorunlarına dair kapsamlı gözlemler ortaya koymaktadır. Özellikle tekstil ve kumaş dağıtımı ile eğitim malzemelerine erişim ve halkın alım gücü alanındaki sorunlar öne çıkarılmıştır. Sümerbank tarafından kazalara gönderilen pamuklu kumaşların dağıtımındaki aksaklıklar, nüfus başına düşen miktarın kişi başına yalnızca üç ayda bir metre ile sınırlı kalması biçiminde belgelenmiştir. Bazı kazalara gönderilen jorjet, astar ve patis gibi çok ince kumaşların halkın ihtiyaç duyduğu pazen, kaput bezi ve basma gibi kalın kumaşları karşılamadığı tespit edilmiş, bunun sonucunda metresi 65 kuruş olan kumaşın vatandaşlar tarafından 2,5 liraya satın alınmak zorunda kalması dikkat çekmiştir. Aynı zamanda Kula ve İpek İş fabrikalarının ürettiği uygun fiyatlı kumaşların bazı esnaf tarafından 3–4 metrelik parçalar halinde stoklanması ve sonrasında fahiş fiyatlarla satışa sunulması, piyasadaki mal arzını azaltmış ve söz konusu uygulamanın vurgunculuk olarak değerlendirilmesi gerektiği kaydedilmiştir⁷⁶.

Kumaş teminindeki sıkıntıların eğitim alanına yansıdığı, özellikle okul kıyafetlerinin sağlanmasında güçlüklerin yaşandığı, kız öğrencilerin ilkokulda keten gri, lisede ise siyah saten önlük giymek durumunda bırakıldığı ve ithal satenin hem pahalı hem de bulunmasının güç olduğu gözlemlenmiştir. Dikiş derslerinde ithal kumaş kullanımının zorunlu tutulmasının da eğitim süreçlerinde ek sıkıntılar yarattığı, öğretmenlere ise derslerde benzer yerli kumaşların tercih edilmesi yönünde talimat verilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte, velilerin defter temininde yaşadığı güçlükler ve piyasada defter bulunamaması ya da mevcut defterlerin yüksek fiyatlarla satılması, Milli

⁷⁴ BCA 490.01/617.24.1. s. 48.

⁷⁵ BCA 490.01/618.25.1. s. 6.

⁷⁶ BCA 490.01/617.23.1. s. 8.

Eğitim Bakanlığı'nın tasarruf politikasının defter temini için de uygulanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ek olarak, öğretmenlerin öğrencilerden talep ettiği defter sayısının azaltılması ve öğrencilerin önceki yıldan kalan boş defterlerini değerlendirmeye teşvik edilmesi önerileri, eğitimde kaynak kullanımının etkinleştirilmesine yönelik önlemler olarak raporlarda vurgulanmıştır⁷⁷.

Raporun devamında, halkın sosyal ve ekonomik haklarıyla ilgili gözlemler aktarılmıştır. Sabit gelirli esnaf ve işçilerin düşük kazançlarına rağmen diğer sabit gelirliye tanınan sosyal haklardan yararlanamadığı belirtilmiş, bu nedenle kalabalık ailelerin tespit edilerek gerekli sosyal yardımların yapılmasının önemi vurgulanmıştır. Emziren kadınlara ve büyüme çağındaki çocuklara verilen ekmek miktarının yetersiz kaldığı, bu kişiler için "ağır işçi karnesi" verilmesi ve 6 yaşından itibaren çocuklara tam ekmek istihkakı tanınması önerilmiştir. Askerlik görevini yerine getirmek üzere köylerinden ayrılan bazı vatandaşların mallarına tahsilat komisyonları tarafından haciz uygulandığı, bu uygulamanın ilgili kişiler terhis edilinceye kadar durdurulması gerektiği bildirilmiştir⁷⁸.

Ayrıca, Ankara'nın ihraç ürünleri arasında tiftik, arpa, çeltik, pamuk, kereste ve hayvan ürünlerinin önemli yer tuttuğu, bu ürünlerin başta Amerika, İngiltere, Almanya ve Rusya olmak üzere çeşitli ülkelere ihraç edildiği, ancak dış talebin azalması durumunda özellikle tiftik fiyatlarının düşerek üreticilerin zarar ettiği tespit edilmiştir. Türkiye'den ham olarak ihraç edilen tiftiklerin işlenmiş hâliyle yeniden ithal edildiği, bunun ekonomik kayıplara yol açtığı ve bu nedenle tiftik ipliği ve mensucat üretimi için uygun bir bölgede fabrika kurulmasının önerildiği raporda ifade edilmiştir⁷⁹.

3 Kasım 1943 tarihli rapor, Ankara halkının temel ihtiyaçları ve ekonomik durumuna ilişkin kapsamlı gözlemler sunmaktadır. Halkın en çok dile getirdiği şikâyetler arasında, hükümet tarafından dağıtımı gerçekleştirilen hububat, kömür, gaz yağı, kumaş, kinin ve çimento gibi temel tüketim maddelerinin yeterli miktarda ve zamanında ulaştırılamaması öne çıkmaktadır. Bu durum, dağıtım mekanizmasındaki aksaklıklar ve usulsüzlüklerle doğrudan ilişkilendirilmektedir. Bazı ürünlerin tüccarların eline geçerek fahiş fiyatlarla satılması ve bunun halk üzerinde yarattığı mağduriyetler raporda kayda geçirilmiştir. Dağıtım sürecindeki sorunların temel nedeni olarak belediyelere verilen yetkilerin yetersiz teşkilat ve personelle uygulanması gösterilmiş, görevlilerin yetkilerini kötüye kullanması ve keyfi uygulamalarda bulunması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, ürünlerin temin ve dağıtımının düzenli biçimde yürütülmesi için yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi, sürecin ilgili bakanlıkların denetimi altında ve yetkili memurlar aracılığıyla yürütülmesi önerilmiştir. Örnek olarak, Gümrük ve İhbar Vekâleti'nin taşra teşkilatları gösterilmiş, yerel ihtiyaçların etkin takibi sayesinde şikâyetlerin daha sınırlı düzeyde gerçekleştiği ifade edilmiştir. Ayrıca tütün, içki, kahve, çay ve şeker gibi inhisara tabi ürünlerde ciddi bir aksaklık yaşanmadığı ve olası problemlere karşı hızlı çözümler geliştirildiği belirtilmiş, buna karşılık pazarlarda fiyat farklılıkları ve vergi toplamadaki usulsüzlüklerin devam ettiği de raporda kayda geçmiştir⁸⁰.

Isınma ve yakacak temini de raporlarda önemli bir sorun olarak gösterilmiş, Orman Kanunu'ndan kaynaklanan güçlükler, Orman Muhafaza Teşkilâtının yetersiz çalışması ve bazı bölgelerde orman bulunmaması halkın ısınma problemi yaşamasına neden olduğu bildirilmiştir. Köylere gönderilen gaz yağı miktarının yetersizliği, özellikle kırsal kesimdeki mağduriyeti artırmıştır⁸¹.

⁷⁷ BCA 490.01/617.23.1. s. 10.

⁷⁸ BCA 490.01/617.23.1. s. 6-7.

⁷⁹ BCA 490.01/617.23.1. s. 28.

⁸⁰ BCA 490.01/618.25.1. s. 106-107.

⁸¹ BCA 490.01/618.25.1. s. 49.

Raporda, vilayette geleneksel el sanatları arasında dokumacılık, bakırcılık ve ahşap oymacılığının önemli bir yer tuttuğu ifade edilmiştir. Özellikle dokumacılığın geliştirilmesine yönelik olarak köylere dokuma tezgâhları ve ipliklerin gönderilmesi isteği öne çıkmaktadır. Halkın dile getirdiği diğer talepler arasında, ekonomik ve sosyal yaşamı doğrudan etkileyen düzenlemeler dikkat çekmektedir. Bu kapsamda, devlete borcunu ödeyen köylülerin ellerinde kalan hububatı serbestçe satabilmesine imkân tanınması ve bu sürecin sağlıklı biçimde yürütülmesi amacıyla zahire borsalarının ve pazar yerlerinin kurulması gerekliliği vurgulanmıştır. Bununla birlikte, gölden çıkarılan tuzun tüccarlar tarafından toptan satın alınmadan önce, halkın ihtiyacını karşılayacak miktarda doğrudan halka sunulması istenmiştir. Sümerbank tarafından sağlanan manifatura ürünlerinin köylere düzenli olarak ulaştırılabilmesi amacıyla, her köyde birer dağıtım şubesi açılması gerektiği rapor edilmiştir. Ayrıca, kumaşların hane başına değil, nüfus başına 3 ila 6 metre arasında değişen miktarlarda dağıtılması ve dokuma tezgâhlarının dağıtımında köylülerin gerçek ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir. Öte yandan, halkın kalay ihtiyacının karşılanması yönündeki talepler de raporlarda öne çıkarılmıştır. Memurların ekmek istihkaklarının aynı olarak, altı aylık tahıl miktarı şeklinde sağlanması gerektiği kaydedilmiş, benzer şekilde öğretmenlerin de memurlar gibi aynı yardımlardan faydalandırılmasının önem taşıdığı vurgulanmıştır⁸².

Tiftik meselesiyle ilgili olarak 1942 yılı raporlarında, Sümerbank bünyesinde faaliyet gösteren Merinos Fabrikası'nda yapılan harmanlama çalışmalarında birinci sınıf oğlak tiftiğinin %30 oranına kadar merinos yapağısı ile karıştırılmasının mümkün olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler, tiftiğin sanayi üretiminde yapağıya alternatif bir hammadde olarak kullanılabileceğini göstermiştir.⁸³ Ardından, savaş yıllarının ilerleyen dönemlerinde, yapağı temininde yaşanan sıkıntılar ve tiftik fiyatlarının piyasa koşullarına göre avantajlı seyretmesi üzerine, hem özel sektörün elinde bulunan hem de Sümerbank'a bağlı yünlü dokuma fabrikalarında tiftik kullanımına daha fazla ağırlık verilmiştir. Bakanlığın 1944 yılında yaptığı tetkikler sonucunda CHP Genel Sekreterliğine bildirdiğine göre, bu uygulamanın giderek daha düzenli hale geldiği ve tiftiğin ihraç edilmediği dönemlerde yıllık rekoltenin önemli bir kısmının yeni bir sanayi tesisi kurmaya gerek kalmaksızın mevcut iç piyasa kapasitesiyle değerlendirilebileceği belirtilmiştir⁸⁴.

1944 yılı itibarıyla Ankara ve çevresindeki kazaların gazyağı ihtiyaçları, Ticaret Vekâleti tarafından nüfus esas alınarak tespit edilmiştir. Hazırlanan raporlara göre, Ankara'ya iki aylık ihtiyacı karşılayacak şekilde 150 ton, Keskin'e 20 ton, Kırıkkale'ye 16 ton ve Polatlı'ya 14 ton gazyağı tahsis edilmiştir. Acente teşkilatı bulunmayan diğer kazaların tahsislerinin ise Ankara merkezinden yapılan sevkiyatlarla belirlenmiş paylar şeklinde ilgili kazalara ulaştırılacağı bildirilmiştir. Gazyağının merkez kazalar ve köyler arasında, ayrıca şehir ve köylerde yaşayan halk arasında adil ve düzenli bir şekilde dağıtılması için gerekli esaslar 13 Mart 1944 tarihli sirkülerle belirlenmiş, dağıtımın bu esaslara uygun olarak yürütüldüğü bilgisi verilmiştir. Bu uygulamalarla, gazyağı temininde yaşanabilecek aksaklıkların önlenmesi ve halkın temel enerji ihtiyacının karşılanması hedeflenmiştir⁸⁵.

Yine 1944 yılı içerisinde Ticaret Vekâleti tarafından Ankara ve kazalarında kalay ihtiyaçları tespit edilmiştir. Öncelikle Haymana halkının ihtiyacını karşılamak amacıyla, Ankara Valiliği emrine toplam 150 kilogram kalay tahsis edilmiştir. Daha sonra,

⁸² BCA 490.01/618.25.1. s. 77.

⁸³ BCA 490.01/617.24.1. s. 51.

⁸⁴ BCA 490.01/618.25.1. s. 9.

⁸⁵ BCA 490.01/618.25.1. s. 23.

benzer talepler doğrultusunda diğer bölgelere de kalay gönderilmiş, ithalat imkânları elverdikçe tahsislerin sürdürüleceği ifade edilmiştir. Aynı yıl içinde, öğretmenlerin ve memurların aynı yardımlardan yararlandırılması sağlanmış, yapılan değerlendirmeler sonucunda eğitimcilerin de bu yardımlardan faydalandırılacağı, Vekâlet tarafından bildirilmiştir. Böylece, hem kalay ihtiyaçlarının giderilmesine hem de sosyal yardımların yaygınlaştırılmasına yönelik uygulamaların devam ettirileceği vurgulanmıştır⁸⁶.

C.7. Ankara Vilayetin'in İletişim Altyapısı

1940 yılında, Ankara Vilayeti sınırlarında haberleşme ağının genişletilmesi ihtiyacı ön plana çıkarılmıştır. Bu dönemde, telefon hattı bulunmayan kazaların planlaması Ankara-Çankırı-Kastamonu hattı kapsamında değerlendirilmiş ve altyapının güçlendirilmesi, hem hizmete erişimdeki mekânsal eşitsizlikleri gidermek hem de vatandaş-devlet ilişkisini güçlendirmek amacıyla stratejik bir öncelik olarak belirlenmiştir. Ayrıca radyonun, yalnızca bir eğlence veya bilgi kaynağı değil, Cumhuriyet rejiminin ideolojik söylemini yaymak için kullanılan önemli bir araç olduğu bilgisi paylaşılmıştır⁸⁷.

1944 yılı içerisinde, Ankara Vilayeti halkının iletişim alanındaki talepleri tekrar değerlendirilmiş, PTT şubelerinin sayısının artırılması, posta seferlerinin sıklaştırılması, telefon şebekesinin genişletilmesi ve radyosu bulunmayan köylere radyo temin edilmesi talepleri, Mûnakalat Vekâletine iletilmiştir. Vekâlet tarafından yapılan incelemelerde, altyapı koşullarının elverişli olduğu bölgelerde yeni PTT şubelerinin açılacağı ve telefon hattı bulunmayan kazaların mevcut planlama kapsamında değerlendirileceği bildirilmiştir. Böylece iletişim altyapısının güçlendirilmesi, hem teknik bir gereklilik hem de toplumsal bütünleşmeyi sağlama amacı doğrultusunda uygulanmıştır⁸⁸.

C.8. Ankara Vilayetin'in Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetleri

Cumhuriyet döneminde sosyal yardımlaşma anlayışının güçlenmesiyle birlikte, bazı sivil toplum kuruluşları önemli görevler üstlenmiştir. Türk Hava Kurumu, Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu gibi kurumlar, çalışmalarını kendi yönetmeliklerine uygun şekilde yürütmüş, halkın ihtiyaç duyduğu alanlarda destek sağlamıştır. Bu kurumlar içinde özellikle Çocuk Esirgeme Kurumu, yoksul ve korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hizmetleriyle öne çıkmaktadır. Kurum, gelirinin büyük bir bölümünü bu çocuklar için harcamakta, faaliyetleri ise kurum içindeki denetçiler tarafından düzenli olarak kontrol edilmektedir. Bu uygulama, yapılan çalışmaların şeffaf ve düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamaktadır. Yerel düzeyde ise kazalar, belediyeler ve köylerde yaşayan asker ailelerine, yürürlükteki kanunlar çerçevesinde ihtiyar heyetleri aracılığıyla yardımlar ulaştırılmaktadır. Bu yardımlar sadece maddi destekle sınırlı kalmamakta, bu ailelerin temel ihtiyaçları da dikkate alınmaktadır. Ayrıca, Vatani hizmetlerini yerine getirmek üzere orduya katılan erlerin kimsesiz kalan ailelerine, belediye tarafından vergilere %50 oranında yapılan zam ve banyo biletlerinden elde edilen gelirlerle düzenli olarak yardım sağlandığı tespit edilmiştir. Bu uygulamanın faydalı olduğu ve şükranla karşılandığı belirtilmiştir⁸⁹.

11 Aralık 1943 tarihli raporda, Polatlı'da faaliyet gösteren sosyal kurumlara ilişkin bilgiler sunulmuştur. Raporda, Türk Hava Kurumu'nun 1939 yılında 9.000 lira olan gelirinin, 1943 yılı itibarıyla 45.000 liraya ulaştığı belirtilmiş ve bu artışın kurumun faaliyetlerinin etkinliğini gösterdiği vurgulanmıştır. Kızılay'ın 1942 yılı geliri 3.050 lira iken,

⁸⁶ BCA 490.01/618.25.1. s. 9.

⁸⁷ BCA, 490.01/617.21.1. s. 98.

⁸⁸ BCA 490.01/618.25.1. s. 14-15.

⁸⁹ BCA 490.01/617.23.1. s. 35, 109-110.

1943 yılı geliri 10.010 lira olarak kaydedilmiştir. Söz konusu gelirlerin üyelik aidatları, bağışlar ve şefkat pullarının satışından sağlandığı ifade edilmiştir. Kurum, 2 Mayıs 1942 tarihinde teftiş edilmiş ve bir başmüfettiş ile iki müfettiş, bir hafta boyunca kurumun faaliyetlerini ve mali hesaplarını incelemiştir. Aynı Raporda, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 1943 yılı gelirinin 9.244 lira 90 kuruş olduğu belirtilmiştir. Genel merkez payı olarak şefkat pullarının %40'ı ve bütçe gelirlerinin %10'unu ayrıldığı kaydedilmiş, ancak söz konusu yıl genel merkez pay almamıştır. Kurumun şubesi, yedi yıldır ilkokul düzeyinde bir öğrenci sofrası işletmekte ve 80–92 öğrenciye öğle yemeği sağlamaktadır. Ayrıca, çocukların eğitim ihtiyaçları, giysi ve ayakkabıları karşılanmakta, çok çocuklu ailelere nakdi yardım yapılmakta ve yoksul kadınların doğum masrafları karşılanmaktadır. Her yıl tasarruf edilen parayla bankada yaklaşık 12.000 lira birikmiş olup, bu kaynakla ileride bir çocuk bakım evi açılması planlanmaktadır. Şube, her yıl teftiş edilmekte ve bir müfettiş iki gün süreyle faaliyetleri denetlemektedir. Üye sayısının ise yüze yakın olduğu ifade edilmiştir⁹⁰.

1944 yılı raporlarında sosyal kurumların faaliyetlerine de yer verilmiş, özellikle afet durumlarında Kızılay'ın yaptığı yardımlar aktarılmıştır. Nitekim Kızılay Genel Merkezi'nden CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen 8 Mart 1944 tarihli yazıda, Nallıhan kazasının Sarıkale köyünde, 31 Ağustos 1943'te çıkan yangında 35 evin yandığı belirtilmiştir. Afetzedelere yardım amacıyla, 4 Eylül 1943'te Nallıhan Kaymakamlığı emrine Kızılay Şubesi adına 500 lira ve 30 çadır gönderildiği bildirilmiştir. Bunun yanında, kaza dâhilinde toplanacak nakdi ve aynı yardımların da yangın mağdurlarına tahsis edileceği ifade edilmiştir⁹¹.

Ayrıca, bu dönemde kadınların da sosyal yardım kuruluşlarında gönüllü olarak görev almaları dikkat çekmektedir. Kadınların bu tür faaliyetlere katılması, onların kamusal yaşama daha fazla dâhil olmalarına olanak sağlamış ve toplumsal sorumluluk bilincini güçlendirmiştir⁹².

C.9. Ankara Vilayetinin Spor Faaliyetleri

23 Haziran 1941 tarihli teftiş raporlarına göre, Ankara iline bağlı kazalarda düzenli ve örgütlü bir spor altyapısının bulunmadığı tespit edilmiştir. Gençlerin sportif faaliyetlere yönlendirilmesi çoğunlukla devletin resmi kurumları yerine, Cumhuriyet Halk Partisi teşkilatları, Halkevleri ve Halkodaları aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu kurumlar, gençlerin fiziksel gelişimlerini desteklemek amacıyla sınırlı da olsa çeşitli spor malzemeleri temin etmekte ve yerel düzeyde spor etkinlikleri düzenlemeye çalışmaktadır. Ancak tüm bu girişimlere rağmen, raporlarda beden terbiyesine düzenli katılım sağlayan birey sayısının oldukça düşük olduğu vurgulanmıştır. Beden terbiyesine katılmayanlara uygulanan yaptırımlar ise yalnızca cüzi miktarda para cezaları ve sözlü uyarılarla sınırlandırılmış, bu tedbirlerin gençleri spor faaliyetlerine yönlendirme konusunda etkili olmadığı belirtilmiştir. Bu durum, sporun hem bireysel gelişim hem de toplumsal dayanışma açısından taşıdığı önem göz önüne alındığında kayda değer bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir⁹³.

Teftiş raporlarında, genç nüfusun fiziksel ve zihinsel gelişimine katkıda bulunacak daha düzenli, sürdürülebilir ve devlet destekli spor politikalarının uygulanması gerektiği ifade edilmiştir. Sporun yalnızca bireysel sağlık açısından değil, aynı zamanda disiplin, toplumsal dayanışma ve ulusal birlik bilincinin pekiştirilmesi açısından da önemli bir araç olduğu dikkate alınarak, spor faaliyetlerine katılımın artırılması amacıyla daha caydırıcı ve teşvik edici uygulamaların geliştirilmesi önerilmiştir⁹⁴.

⁹⁰ BCA 490.01/618.25.1. s. 104.

⁹¹ BCA 490.01/618.25.1. s. 36.

⁹² BCA 490.01/618.25.1. s. 66.

⁹³ BCA 490.01/617.22.1. s. 27.

⁹⁴ BCA 490.01/617.22.1. s. 27.

Öte yandan, bazı kazalarda halkın kendi inisiyatifiyle oluşturduğu sportif organizasyonlara da rastlanmıştır. Özellikle Beypazarı ve Nallıhan kazalarında, yerel halkın katılımıyla kurulan ve faaliyetlerini sürdüren avcılık kulüplerinin varlığı kayda geçirilmiş, bu kulüplerin kırsal yaşamın bir parçası olan avcılığı hem sosyal bir etkinlik hem de geleneksel bir uğraş olarak sürdürdüğü belirtilmiştir. Bu tür yapılar, devletin örgütlü spor politikalarının eksik kaldığı yerlerde halkın kendi imkânlarıyla oluşturduğu alternatif katılım alanları olarak değerlendirilmiştir⁹⁵.

Sonuç

1939–1945 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Ankara Vilayeti’nde yürütülen teftiş faaliyetleri sonucunda hazırlanan raporlar, tek parti döneminin toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapısını bütün yönleriyle anlamak için önemli bir kaynak niteliğindedir. Bu raporlar yalnızca denetim işlevi görmemiş, aynı zamanda devletin modernleşme politikalarının yereldeki yansımalarını, halkın rejime bakışını ve kurumsal işleyişin güçlü ve zayıf yanlarını ortaya koymuştur. İncelenen belgeler, tek parti yönetiminin idealler ile uygulamalar arasında nasıl bir denge kurmaya çalıştığını göstermektedir.

Sağlık alanındaki değerlendirmeler, devletin halk sağlığını iyileştirme yönündeki kararlılığını ve bu çabaların sınırlı sonuçlarını ortaya koymaktadır. Raporlarda en sık dile getirilen sorun sıtma salgınıdır. Merkezden ilaç gönderilmesi ve sağlık personeli görevlendirilmesi, devletin iradesini göstermiştir. Ancak kırsalda sağlık kurumlarının yetersizliği, ilaç ve doktor eksikliği nedeniyle girişimler arzu edilen başarıya ulaşamamıştır. Anne-çocuk sağlığı, frengi ve tifüs gibi sorunlar da öne çıkmıştır. Bu tablo, bir yandan devletin modern sağlık politikalarını hayata geçirme gayretini, diğer yandan yerel imkânlarla uyum sağlama konusundaki güçlükleri gözler önüne sermektedir.

Eğitim alanındaki gözlemler, Cumhuriyet idaresinin eğitime verdiği önemi yansıtmakla birlikte karşılaşılan temel sorunlara da işaret etmektedir. Öğretmen ve okul eksikliği kırsalda eğitimin yaygınlaşmasını engellemiş, okuryazarlık oranını düşük seviyede tutmuştur. Bununla birlikte Köy Enstitüleri ve eğitim kurslarının açılması, Cumhuriyet ideolojisinin kökleştirilmesinde önemli bir adım olmuştur. Halkevleri de kurslar ve konferanslarla eğitime destek sağlamıştır. Ancak raporlar, bu kurumların etkinliğinin bölgeden bölgeye farklılık gösterdiğini, bazı yerlerde başarılı sonuçlar alınırken bazı bölgelerde sınırlı kaldığını vurgulamaktadır. Halkın kendi imkânlarıyla okul ve Halkevi binası yapmaya çalışması, toplumsal katılımın ve devlet politikalarına desteğin önemli bir göstergesi olmuştur.

Zirai faaliyetlere ilişkin tespitler, savaş yıllarının olağanüstü koşullarında tarımsal üretimin ve küçük çiftçilerin yaşadığı sıkıntıların boyutunu ortaya koymaktadır. Küçük üreticilerin tohum, ekipman ve sulama konusundaki eksiklikleri verimliliği azaltmış, devlet desteğinin daha çok büyük üreticilere ulaşması eşitsizlik algısını pekiştirmiştir. Bununla birlikte devlet, tüm imkânsızlıklara rağmen üretimi artırmaya ve köylülerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çeşitli mekanizmalar geliştirmiştir. Pamuk ve buğday üretimi ile hayvancılık faaliyetleri Ankara ekonomisinin temelini oluşturmuş, sulama projeleri ve tarımsal destekler bu alanı canlandırmaya yönelik olmuştur.

Ticari faaliyetler, savaş ekonomisinin etkilerini net bir biçimde yansıtmaktadır. Temel tüketim maddelerinin dağıtımında zaman zaman aksaklıklar yaşanmış, karaborsa ve stokçuluk gibi sorunlar gündeme gelmiştir. Buna rağmen devlet, fiyat kontrolü ve dağıtım mekanizmalarıyla halkın temel ihtiyaçlarını güvence altına almaya çalışmış, bu süreçte toplumun büyük kesiminin korunmasını sağlamıştır. Bu uygulamalar, savaşın zorluklarına rağmen devletin halkı gözetken tutumunun bir göstergesi olmuştur.

⁹⁵ BCA 490.01/617.22.1. s. 89.

Adalet ve idari işleyişe dair raporlar, tek parti yönetiminin merkezden yerel düzeye uzanan denetim anlayışını yansıtmaktadır. Mahkemelerin iş yükü, hâkim ve personel eksikliği davaların uzamasına neden olmuştur. Küçük yaşta evlilikler, kayıtsız çocuklar ve icra işlemlerindeki usulsüzlükler toplumsal sorunlar arasında yer almıştır. Cezaevlerinin fiziki yetersizlikleri sıkça dile getirilmiştir. Bazı kazalarda ise (Ayaş, Beypazarı, Nallıhan ve Çubuk) idarecilerin fedakâr çalışmaları olumlu örnekler olarak raporlara yansımıştır. Bu durum, sorunların yanında çözüm için gösterilen çabaların da belgelerde yer aldığını ortaya koymaktadır.

Sosyal ve kültürel kurumlar, rejimin toplumsal dönüşüm hedeflerinin sahadaki yansımalarını göstermektedir. Halkevleri ve Halkodaları, ideolojiyi halka aktarma ve kültürel seferberliği yayma misyonunu üstlenmiştir. Ancak bazı bölgelerde fiziki yetersizlikler nedeniyle bu amacın sınırlı ölçüde gerçekleştiği görülmektedir. Yine de açılan kurslar, düzenlenen tiyatrolar ve konferanslar, halkın Cumhuriyet ideallerine yönlendirilmesinde başarı sağlamıştır. Kadınların Halkevleri ve yardım kuruluşlarındaki faaliyetlere katılımı, toplumsal cinsiyet rollerinde değişime işaret etmektedir.

Spor faaliyetleri, beden terbiyesi politikalarının toplumsal dönüşümdeki önemini göstermektedir. Spor, gençlerin sağlıklı bireyler olarak yetiştirilmesinde disiplin kazandırılması amacıyla desteklenmiştir. Ancak raporlar, halkın düzenli katılım göstermediğini, sporun çoğu zaman yasal bir yükümlülük düzeyinde kaldığını belirtmektedir. Bu durum, kültürel alışkanlıkların değişmesinin yalnızca yasal düzenlemelerle değil, toplumsal katılım ve süreklilikle mümkün olabileceğini göstermektedir.

Bayındırlık faaliyetlerinde, yol, köprü, su ve sulama projeleri ön planda olmuştur. Ankara'nın merkez ile kazaları arasındaki bağlantının güçlendirilmesi için yapılan yatırımlar dikkat çekicidir. Ayrıca Kızılcahamam, Haymana ve Ayaş kaplıcaları sağlık turizmi açısından öne çıkarılmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, CHP teftiş raporları devletin modernleşme hedefleri ile yerel düzeydeki sosyo-ekonomik koşullar arasındaki dengeyi anlamak açısından eşsiz belgeler sunmaktadır. Raporlar, sağlık, eğitim, ekonomi, adalet, bayındırlık ve kültürel yaşam gibi alanlarda hem devletin reform çabalarını hem de bu çabaların karşılaştığı sınırlılıkları göstermektedir. Halkın devlete bağlılığını güçlendirmek, kamu hizmetlerinin kalitesini artırmak ve rejimin kökleşmesini sağlamak amacıyla hazırlanan bu belgeler, dönemin yönetim anlayışını ve sorunlara yaklaşımını tarihsel açıdan anlamak için önemli bir değere sahiptir.

Sonuç olarak, 1939–1945 yılları arasında hazırlanan raporlar, tek parti yönetiminin merkez–yerel ilişkisini, toplumsal dönüşüm stratejilerini ve halkın rejime tepkilerini anlamak açısından birincil kaynak değerindedir. Devletin modernleşme iradesi ile Ankara Vilayeti'nin sosyo-ekonomik gerçekleri arasındaki etkileşimi yansıtan bu belgeler, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yönetim anlayışını, toplumsal sınırlarını ve merkez–yerel ilişkilerini değerlendirmek için önemli bir başvuru kaynağıdır.

Kaynakça**Arşiv**

BCA 490.01/1573.403.1.
BCA 490.01/271.1084.2.
BCA 490.01/617.22.1.
BCA 490.01/617.23.1.
BCA 490.01/617.23.1.
BCA 490.01/617.24.1.
BCA 490.01/618.25.1.
BCA 490.01/994.843.2.
BCA, 490.01/617.21.1.

Tetkik Eserler

Ahmad, Feroz (2015), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
Aydın, Erdem (1998), *Türkiye'de Sıtma Savaşı*, Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayınları.
Aydın, Mehmet Korkud (2019), "Milli Korunma Kanunu'nun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamalar", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 29, S. 1, s. 413-428.
Hasar, Veysel (2024), "Ankara Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1938)", *Akademik Bakış*, C. 17, S. 34, s. 151-172.
Haykır, Handan (2022), "7. Dönem Hatay Milletvekillerinin Tespit Ettiği Hatay İli Sorunları ve Çözüm Çalışmaları", *Büyük Zaferin Anısına Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara: Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, s. 108-134.
Hovardaoğlu, Seda Çalışır ve Hovardaoğlu, Ozan (2024), *Toprak Mahsulleri Ofisi ve Anadolu Coğrafyasının Tarım Merkezleri*, Ankara, TMO Yayınları.
Karayaman, Mehmet (2022), "1935-1950 Yılları arasında Kaleme Alınan CHP Parti Müfettiş Raporlarının Yerel Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi: Batı Anadolu Örneği" *XVIII. Türk Tarih Kongresi 1-5 Ekim 2018 Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. IX, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 427-458.
Koçak, Cemil (1996), *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İstanbul İletişim Yayınları.
Koçak, Cemil (2019), *CHP ve Taşra 1930-1950 Akdeniz Bölgesi*, C. 1, İstanbul: Alfa Yayınları, İstanbul.
Metinsoy, Murat (2006), "Erken Cumhuriyet Döneminde Mebusların İntihap Dairesi ve Teftiş Bölgesi Raporları", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S.3, s.103-169.
Özdemir, Yavuz ve Akdaş, Elif (2011), "Halkevleri (1932'den 1935'e)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)*, 45, s. 235-262.
Tuncer, Hakan (2013), *Cumhuriyet Halk Partisi Müfettiş Raporlarında Türkiye: 1930–1945*, Ankara: İmge Kitabevi.
Uyar, Hakkı (2012), *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Ankara: Boyut Yayınları.